

SKÄRP DIG, SVENSSON

med DEKLARATIONEN OM DE
MEDBORGERLIGA SKYLDIGHETERNA

SKÄRP DIG, SVENSSON

FRÅN MEDBORGARNAS OFFENTLIGA UTREDNINGAR

- MOU 1988:1 **En ny grundlag** – ett förslag
- MOU 1989:1 **Sänkt skatt för alla** – ett förslag till nytt skattesystem
- MOU 1990:1 **Minska statsskulden** – sälj tillgångar
- MOU 1990:2 **Medborgarnas miljömanifest** – ett förslag till ny miljöpolitik
- MOU 1990:3 **En marknad för bostäder åt alla** – ett förslag till ny bostads-
politik
- MOU 1991:1 **Företagsamhetens förutsättningar** – ett förslag till närings-
politik för 2000-talet
- MOU 1991:2 **Sänkta skatter för en ny välfärd** – ett förslag till ny skatte-
politik
- MOU 1991:3 **Självständiga kommuner** – mer medborgarmakt i
kommunerna
- MOU 1991:4 **Skolpeng hösten 92** – en handlingsplan för kommunerna
- MOU 1991:5 **På egna ben** – så kan organisationsstödet reformeras
- MOU 1991:6 **Hur man säljer allmännyttehus** – handledning för besluts-
fattare i kommunerna
- MOU 1992:1 **Eget val i äldreomsorgen** – handledning för beslutsfattare
i kommunerna
- MOU 1992:2 **Hälso- och sjukvård för 2000-talet** – ett förslag till ny
sjukvårdsstruktur
- MOU 1993:1 **Barnomsorg enligt kundvalsmodellen**
- MOU 1993:2 **Charta Nova** – politik för entreprenörskap och nya jobb
- MOU 1994:1 **HSF-modellen** – patientmakt, kvalitet och kostnads-
effektivitet i en ny sjukvårdsstruktur
- MOU 1995:1 **När folkhemmets barn blivit vuxna** – ett nytt trygghets-
system för jämlikhet, medmänsklighet, enkelhet
och eget ansvar
- MOU 1995:2 **Irrfärdens slut** – spelregler för sunda statsfinanser
- MOU 1995:3 **Järntrianglar** – förnyelsens fiende nummer ett
- MOU 1996:1 **Den nya arbetsrätten** – ett förslag
- MOU 1996:2 **Kommunala företag** – hot mot demokrati och fri konkurrens
- MOU 1997:1 **Entreprenören i högsätet** – omprövning av beskattnings-
reglerna för fåmansföretag
- MOU 1998:1 **Samhällsmoral i praktiken**
- MOU 1999:1 **För Sverige – på tiden!**
- MOU 2000:1 **Sveriges två gränser** – om invandrapolitiken och hur
den kan förbättras

SKÄRP DIG, SVENSSON

FRÅN DEN NYA VÄLFÄRDEN

Molnstoden – en vision för svenska folket, 1994

Baksmällan – förutsättningar för politisk tillnyktring, 1995

Berättelsen om jobben, 1996

Personvalsparti – bot för trötta partier, 1999

Skärp dig, Svensson – med deklarationen om de medborgerliga skyldigheterna, 2002

© Stiftelsen Den Nya Velfärden

Sättning: Desktop Ateljén AB, Finnerödja

Omslag: Eugène Studio

Tryck: Fälth & Hässler, Smedjebacken 2002

ISSN 0284-8767

ISBN 91-972985-8-1

SKÄRP DIG, SVENSSON

Innehåll

Förord	9
Sammanfattning	13
Bakgrund	
Den svenska svagheten	17
Citat från Riksdagen	18
Andra eländesmakare	27
Diskriminering	30
En metafor	33
Exempel på metaforens användbarhet	34
Samhällstaylorismen	37
Grundaren	38
Den förste statstayloristen	40
Folkhemmet	42
Folkhemmet har lyckats	45
Legenden om humankapitalismens födelseögonblick	45
Den nya jämlikheten	47
Vår tids dilemma	49
Picos Princip	53
Ett tal om människans värdighet	55
Några paralleller	58
Ett tal om den goda medborgaren	60

Att välja människosyn	63
Övning 1: Testa Dig själv	64
Övning 2: Byt perspektiv	64
Om svensken själv får välja	67
En opinionsundersökning	68
Slutsatser man kan dra	71
En slutsats man inte kan dra	72
Vår tids kamp är en klassiker	73
Merkantilister vs liberaler	74
Storinkvisitorn vs Jesus	81
Socialingenjörer vs folkbildare	84
Deklarationen om de medborgerliga skyldigheterna	
Inledning	93
De medborgerliga skyldigheterna	95
De åtta skyldigheterna	96
Några kommentarer	111
Levande exempel	
Levande exempel	115
En handikappad	116
En hemlös	117
En f d missbrukare och kåkfarare	119
Två invandrartjejer	122
En transsexuell	124
En missionär i storstaden	126
En låginkomsttagare på glesbygden	127
En fattig kvinna	129
En student med engagemang i förorten	132
En riksdagsman	133
En fattigpensionär i Norrland	134
En hamnarbetare	137
Våra slutsatser	141
Författarna	143

Förord

Herbert Tingsten sa att Sverige är för litet för att härbärgera mer än en åsikt åt gången. Det är förstås inte sant. I debatten luftas nog så hätska motsättningar.

Däremot är det sant att det ofta finns en stark och dominerande åsikt som innehar problemformuleringsprivilegiet och tolkningsföreträdet på verkligheten. Andra åsikter må artikuleras. Deras företrädare må skicka aldrig så vassade och välriktade pilar mot den dominerande uppfattningen, men pilarna biter inte. Åsikterna kämpar inte på lika villkor. I världens ögon finns en magisk förening mellan det dominerande tänkandet och sanningen. Vad kejsaren än har på sig är han välklädd för det han är kejsare.

En dominerande uppfattning i svensk politik är att medborgarna är svaga och att de därför måste tas om hand av en välvillig överhet av politiker och centralt placerade experter. Den som vågar ifrågasätta den underliggande människosynen blir automatiskt misstänkliggjord. Den som hävdar att de flesta medborgare skulle klara sig bra, kanske bättre, utan en del av välfärdsstatens omsorger blir omgiven av tystnad eller golvad med argumentet att han

tycks strunta i de svaga och inte bryr sig om att ett skrämmande antal medborgare skulle hamna i rännstenen om han fick som han ville. Han inser att han av den dominerande åsikten uppfattas som en känslokall och rentav ondskefull människa. Kanske sticker han svansen mellan benen och håller tyst, kanske vidhåller han sturigt sin uppfattning. I vilket fall som helst skrupnlar han lite inombords av misstänkliggörandet.

Men hur ligger det till i verkligheten? Är medborgarna svaga? Har folkhemmet misslyckats så kapitalt i sin ambition att skapa starka och ansvarstagande medborgare att det hela tiden krävs nya insatser från politikernas sida för att misär inte ska bryta ut?

Vi tror inte det. Vi tror att medborgarna är mycket starkare än den dominerande uppfattningen vill erkänna. Föreställningen om medborgarnas svaghet är en myt som legitimerar politikernas och de centralt placerade experternas maktposition. Att de odlar myten i detta syfte vill vi inte påstå, men effekten blir likafullt just denna.

Ett samhälles värde bestäms i längden av värdet hos dess medborgare. Om ledarna för ett fotbollslag tycker att spelarna är sopor går det troligen inte så bra för laget. Om svenska politiker tycker att medborgarna är svaga går det sannolikt inte så bra för Sverige.

Det är dags att lansera en ny människosyn.

I skriften anklagar vi politiker för att göra fel när de kategorivis hävdar att människor som tillhör någon viss grupp är svaga. När vi påstår att "politiker" gör så begår vi själva samma fel. Vi vet att det finns politiker som inte begår felet. De kanske inte är så många, men de finns. Om någon av dessa trots detta påpekande skulle känna sig trampade på tårna ber vi förbehållslöst om ursäkt.

Vi vill tacka Christina Hultmark Ramberg, G. Rune Berggren och Anders Isaksson för värdefulla kommentarer till

FÖRORD

texten. Vi vill också tacka Johan Norberg, som försett oss med bakgrundsmaterial till avsnittet om merkantilismen och liberalismen, och Fredrik Erixon, som gjort motsvarande för avsnittet om socialingenjörer och folkbildare.

Stockholm den 6 februari 2002

*Patrik Engellau
Dick Erixon
Tove Lifvendahl
Lorentz Lyttkens
Peter Olsson
Anders Röttorp*

SKÄRP DIG, SVENSSON

Sammanfattning

Varje samhälle behöver en överhet som kan administrera frågor av gemensamt intresse för folket. Historien handlar till stor del om relationerna mellan överheten och folket, mellan dem där uppe och dem där nere. Hur mycket makt över folket bör överheten rimligen ha? Vad klarar folket av att hantera på egen hand och vad ska överheten bestämma? (Några historiska exempel på denna eviga fråga redovisas i kapitlet *Vår tids kamp är en klassiker*.)

Man kunde tro att dessa frågor är överspelade i vår tid och i vårt land. Vi lever ju i ett demokratiskt och ganska egalitärt samhälle. Men just för att vi lite till mans föreställer oss att frågan förpassats till historiens sophög bör den ställas. Den som ställer frågan upptäcker att vår tids överhet betraktar medborgarna som svaga. Medborgarna är får som behöver sina herdar. (Se kapitlen *Den svenska svagheten* och *En metafår*.)

Tidigare var överhetens människosyn till stor del befogad. (Kapitlet *Samhällstaylorismen*.) En av de bärande tankarna bakom 1900-talets politik var därför att göra medborgarna starka, kunniga och förmögna att ta eget

ansvar. Denna politik har på det hela taget varit framgångsrik. (Kapitlet *Folkhemmet har lyckats.*)

Vår tids dilemma (se kapitlet med just detta namn) är att den politiska överheten, trots sina framgångar, fortsätter att betrakta medborgarna som svaga. Deras uppfattning saknar stöd hos medborgarna (se kapitlet *Om svensken själv får välja*). Dessutom är denna förlegade människosyn en hämsko för utvecklingen.

Det är dags att formulera en ny människosyn. Varje medborgare kan faktiskt ta ett stort ansvar både för sig själv och för samhället. Detta faktum måste erkännas och uttalas. Den människosynen har vi kallat nyhumanismen eller Picos Princip (se kapitlet med detta namn).

Allt detta låter fint, men det är inte bara roligt för medborgarna att betraktas och betrakta sig som förmögna att ta ett stort ansvar. Ansvar är jobbigt. För att inskräpa vilka krav nyhumanismen ställer på medborgarna har vi formulerat "Deklarationen om de medborgerliga skyldigheterna".

BAKGRUND

SKÄRP DIG, SVENSSON

Den svenska svagheten

Politiker, kravmaskiner och media anser att medborgarna på det hela taget består av svaga grupper. Detta diskriminerar mot medlemmarna i de utpekade grupperna. Dessutom bidrar det till att skapa fördomar.

Det är lätt att ge exempel på vad politiker och deras anställda medhjälpare sysslar med. De stiftar lagar, de tar ut skatter, de administrerar skola, vård och omsorg, de bygger vägar etc. Men hur kan de, av ett oändligt antal tänkbara beslut och åtgärder, veta vilka de ska välja? Vad är det som styr innehållet i deras maktutövning?

Deras politiska ideologi, svarar någon. Men det svaret säger inte så mycket. Vad är till exempel en mittenideologi? Vad är en ideologi på kristen grund? Under historiens lopp har nästan vad som helst kunnat göras i Jesu namn. Liberaler kan se ut lite hur som helst. Ingen vet riktigt säkert vad en socialist vill, eftersom socialister i ett land har helt andra uppfattningar än socialister i andra länder. Och vad konservativ betyder är oklart. Konservera betyder bevara, men att bevara det rådande samhället tycks vara det sista de som kallas konservativa önskar sig.

Ändå existerar någon sorts värdemässig kompass bakom den politik som faktiskt bedrivs.

Vi menar att det är människosynen som styr politiken. Människosynen brukar inte artikuleras annat än möjligen i högtravande och intetsägande fraser, men likafullt finns den där. Den framträder inte minst när riksdagsmännen i kammaren säger sitt hjärtas mening.

Det tydligaste budskapet i svensk politik är att de flesta medborgare är svaga.

Citat från Riksdagen

Vi ville få närmare besked om vilka medborgare som avses när riksdagsledamöterna talar om de svaga. Vi sökte därför på Riksdagens hemsida efter uttalanden om "svaga människor", "utsatta grupper", "svaga grupper" etc. och fick hundratals träffar. Här följer ett axplock:

Långtidsarbetslösa, arbetshandikappade och utländska medborgare

"...det har tagit sig uttryck i att svaga grupper som t.ex. långtidsarbetslösa, arbetshandikappade och utländska medborgare getts hög prioritet till de arbetsmarknads-politiska åtgärderna."

1996/97:RR10 Riksdagens revisorers förslag angående undanträngningseffekter

Homosexuella

"Det är viktigt att lagen ses över så att homosexuella får samma rättsskydd som andra utsatta grupper får i lagen om hets mot folkgrupp."

29 september 2000, MAGNUS JACOBSSON (kd)

Statsanställda assyrier

”...vissa särskilt utsatta grupper, speciellt statsanställda assyrier, som flyr från Irak (är) eftersökta över hela världen och riskerar att avrättas på plats eller kidnappas för att föras tillbaka till Irak.”

21 mars 2000, MAJ-INGER KLINGVALL (s)

Fastboende i attraktiva fritidshusområden

”...de fastboende i attraktiva fritidshusområden som till följd av fritidshusprisernas utveckling drabbas av taxeringsvärden som ger dem en fastighetsskatt som tvingar dem att sälja sina bostäder och flytta därifrån... Mitt parti, Centerpartiet, har varit pådrivande i flera år för att förmå regering och riksdag att besluta om lättnader för dessa utsatta grupper.”

7 mars 2000, ROLF KENNERYD (c)

Vanliga människor

”...socialdemokraterna har lyft undan förmögenhetsskatten för 17 av de 18 miljardärerna i Sverige, medan vanliga människor som kanske har en villa som är värd 1 miljon och lite sparpengar på banken kläms åt av socialdemokraterna... ni kanske skulle vidta någon åtgärd för dessa utsatta grupper.”

18 november 1999, HOLGER GUSTAFSSON (kd)

Homosexuella och judar

”...det finns mycket positivt sagt om polisens sätt att inte minst samarbeta med utsatta grupper. Jag vet att det t.ex. här i Stockholm finns ett mycket nära utvecklat samarbete mellan företrädare för de homosexuella grupperna och polisen. Det är mycket uppskattat. Likadant är det med den judiska församlingen – en annan grupp som har särskilt

intresse av att ha ett samarbete med polisen för att kunna känna trygghet..."

27 oktober 1999, LAILA FREIVALDS (s)

Långtidsarbetslösa, äldre samt små företag (?)

"Vidare uppmanas medlemsstaterna att bekräfta och ytterligare stärka social sammanhållning i informationssamhället – det gäller bl.a. långtidsarbetslösa, äldre och andra särskilt utsatta grupper – för att stärka jämställdheten och ekonomin särskilt för små och medelstora företag."

26 november 1999, statssekreterare ANNA EKSTRÖM

Äldre kvinnor med föräldraansvar (mammor?)

"När vi tittade närmare på vad som hände med motsvarande regler visade det sig uppenbart att det var utsatta grupper, speciellt äldre kvinnor som dessutom hade föräldraansvar eller ansvar för barnen och därmed inte ansågs vara så fördelaktiga för arbetsgivaren som kom att drabbas."

21 april 1999, HANS ANDERSSON (v)

Normalinkomsttagare

"...varför dröjer man då med de nödvändiga skattesänkningarna? Det vore bra om man lade fram förslag om skattesänkningar för vanliga löntagare nästa år, fullt finansierade skattesänkningar. Ni beskriver ju själva vilka effekter högskattepolitiken får – särskilt för utsatta grupper, särskilt för dem som har låga och normala inkomster."

14 april 1999, BO LUNDGREN (m)

Dobblare

"Fru talman! Jag tycker att svenska folket skall ha glädjen i förlustelsen och förnöjelsen att spela. Det är upp till var och en att själv avgöra hur man vill fördriva sin fritid och

vad man gör av sina pengar. Men det anstår också regering och riksdag att ta ansvar för medborgarnas hälsa och skapa goda förutsättningar för utsatta grupper att få en meningsfull fritid.”

21 januari 1999, CHARLOTTA L BJÄLKEBRING (v)

Hemlösa

”Socialnämndernas ansvar finns som ett sista skyddsnät när människor av olika anledningar inte längre kan leva under rimliga villkor. Detta ansvar innefattar självklart även åtgärder för de mest utsatta gruppernas behov. Det är därför viktigt att kommunerna uppmärksammar gruppen hemlösa...”

7 dec 1999, LARS ENGQVIST (s)

Barn

”Sveriges hållning i barnreklamsfrågan har tidigare varit självklar och inneburit att man agerat mot barnreklam som ett led i strävan att skydda utsatta grupper.”

Fråga 1996/97:690 av EWA LARSSON (mp)

De sjuka, de som behöver äldreomsorg, de som behöver skolor, de som behöver medicin, barnfamiljer med många barn

”...vi har anslagit 6,5 miljarder mer än vad Centern och Socialdemokraterna ger. Detta kommer människor som är sjuka, människor som behöver äldreomsorg och skolor till godo ute i kommunerna. Det är alltså svaga grupper.

Vi har också satsat mer på bostadsbidrag... Vi har heller inte gjort det (sanerat statens ekonomi) på bekostnad av svaga grupper. Där har vi också gått längre än majoriteten: när det gäller att stödja äldre i äldreomsorgen, när det gäller att stödja människor i fråga om sjukvård, när det gäller medicinkostnaderna, som nu blir en mycket tung post för

många, när det gäller bostadsbidragen för de sämst ställda familjerna, när det gäller barnfamiljer med många barn. Vi har alltså inte gjort det på bekostnad av svaga grupper här i Sverige.”

22 november 1999, INGRID NÄSLUND (kd)

Ungdomar mellan 16 och 19 som inte sommarjobbar

”Det är ofta ekonomiskt svaga grupper som bäst skulle behövt studiebidrag som inte får sommarjobb. Det är därför angeläget att kartlägga konsekvenserna av att studiebidrag inte längre ges till ungdomar i åldern 16 till 18 år under sommarmånaderna. Detta för att bättre bedöma hur eventuella framtida höjningar av barn- och studiebidrag bör fördelas.

Om denna kartläggning påvisar stora sociala konsekvenser kan det exempelvis bli nödvändigt att överväga om studiebidrag under hela kalenderåret bör vara prioriterat före ytterligare generella höjningar av nivån för barnbidrag och studiehjälp.”

Motion 1999/2000, MARTIN NILSSON (s) GÖTE WAHLSTRÖM (s)

Pensionärer, barnfamiljer, naturvetenskapliga forskare

”På senare tid - det sammanfaller nog med att Göran Persson blev statsminister - har man i stället för de mera ofarliga försöksballongerna i medierna börjat gå över till fullskaleförsök med svaga grupper i samhället. Det är ganska allvarligt... Man låter t.ex. fastighetstaxeringen först driva ut pensionärer och barnfamiljer från hus och hem... Det är nu samma sak när man först skall driva ut de skickligaste naturvetenskapliga forskarna ur landet, och sedan får man se vad man kan göra åt detta. Det är en mycket farlig linje.”

21 november 1996, MATS ODELL (kd):

Vissa döda

”Jag kan inte tänka mig en svagare människa än den som genom grova brott blir kränkt till frihet, frid och ära och som dessutom dör.”

2 februari 2000, BERIT ADOLFSSON (m)

Folk som behöver operationer eller har värk eller ångest

”Man berättar att det i mitt hemlandsting, där Landstingsförbundets ordförande sitter, är 1 800 personer som köat mer än tre månader... Det gäller de sjuka och de svaga, människor som lider, som har värk och som har ångest.”

27 maj 1998, ALF SVENSSON (kd)

Hälften av alla sambos

”En fråga som vi däremot inte är överens om är sambolagen och det avtalslösa tillståndet när man lever tillsammans. Marina Pettersson säger att den här lagen har varit bra för svaga människor, alltså för den svagare parten.”

7 mars 2001, BERIT ADOLFSSON (m)

Alla som inte är kapitalstarka intressen i privat sektor

”Det är en klyfta vi har fått mellan privat sektor av kapitalstarka intressen, svaga människor ekonomiskt sett, som inte har några resurser...”

17 december 1998, HANS ANDERSSON (v)

De som ansöker om banklån

”Det är också viktigt att ekonomiskt svaga grupper och familjer får möjligheten att kunna orientera sig när de agerar som konsumenter och att de kan få ett skydd i sådana sammanhang. Det är därför vi har tagit upp frågan om kreditprövning i vår motion, nämligen att det ska vara

ett krav att varje kreditgivning ska föregås av en samlad kreditprövning.”

2 feb 2000, ANA MARIA NARTI (fp)

Änkor och personliga assistenter

”Men notan skickas som vanligt till de svagaste. Det är änkorna och de multihandikappades personliga assistenter.”

14 april 1999, MATS ODELL (kd)

Barn än en gång

”...allt detta drabbar de svagaste, barnen allra mest.”

7 mars 2001, MARIANNE ANDERSSON (c)

Till de här nämnda svaga grupperna kommer barnfamiljer, barnfamiljer med många barn, cancersjuka, handikappade, funktionshindrade, invandrare, missbrukare, äldre etc.

Det är inte individer som råkar illa ut, utan grupper. Den 7 december 1999 ställde exempelvis Sonja Fransson (s) följande retoriska fråga: ”Och vem blir först avskedad? Är det den arbetshandikappade? Är det invandraren? Eller är det civilingenjören?”

Riksdagens ledamöter förefaller vidare inte bara vara övertygade om att det står illa till i Sverige, utan också om att det stadigt blir värre. En sökning på ”ökade klyftor” ger många träffar. Det kan handla om:

- ”ökade klyftor mellan dem som har tillgång till avancerade teletjänster och teleteknik och dem som inte har det”
- ”tilltagande splittring och ökade klyftor mellan invandrade nya svenskar och infödda svenskar”
- ”växande klyftor mellan olika grupper av människor, ett samhälle där de starka kan höras och se till att deras frågor belyses”

- ”ökande klyftor (som) sätter oss alla på prov, avkräver bevis på våra grundläggande demokratiska värderingar och på vår solidaritet”
- ”ökade klyftor i Norden (medan) klyftorna ute i världen, de globala klyftorna, (är) enorma”
- ”ökade klyftor och mer av utanförskap”

Man får många träffar också på ”minskade klyftor”, men då handlar det inte i något enda fall, vad vi kunnat se, om att minskningar observerats i verkligheten, utan om politikens mål i en värld som blir allt ondare och mer svårforcerad för folkflertalet.

För att komma till rätta med allt detta elände, som bara blir värre och värre, finns bara en enda lösning, nämligen mer politik. Utan resoluta åtgärder från överhetens sida går det troligen alldeles åt pipan. Se exempelvis följande utdrag ur en motion från ett antal (s)-riksdagsmän:

Vi ser därför kampen mot segregationen och åtgärder för att göra alla grupper, inte minst de utrikes födda svenskarna, delaktiga i samhället som en av de största framtidsfrågorna. För att det ska vara möjligt krävs kraftsamling från utbildningssamhälle, bostadsföretag, arbetsmarknadsmyndigheter, föreningsliv och politiskt system med inriktning på att bryta segregationen och ge utsatta grupper möjlighet att vara delaktiga i framtidens samhällsliv och arbetsmarknad.

Debattmönstret är alltid detsamma. En ny, stor klyfta hotar och därför måste politiken åstadkomma en bred kraftsamling och sätta in resoluta åtgärder. Exempelvis presterade centerledaren Maud Olofsson hösten 2001 ett inlägg efter den mallen på DN Debatt (11 oktober 2001):

... projektet Seniorsurf... vars mål är att öka Internetanvändningen hos seniorer över 55 år, har nyligen låtit genomföra en Gallupundersökning... Undersökningen visar att i fråga om IT-utvecklingen är Sverige idag ett segregerat land. Ung står mot gammal, högutbildad mot lågutbildad, höginkomsttagare mot låginkomsttagare och människor i storstäder mot människor på landsbygden... Traditionellt sett svagare samhällsgrupper som handikappade, arbetslösa och äldre är inte alls på samma sätt delaktiga i det moderna IT-samhället...

Seniorer som inte har tillgång till Internet uppger oftast som orsak att de saknar intresse för Internet och att de inte ser egennytta. Deras synbara ointresse botten tyvärr i en utbredd okunskap om fördelarna med Internet...

För att Sverige som första land i världen ska kunna bli ett informationssamhälle för alla krävs målmedvetna satsningar. För att öka Internetanvändningen bland Sveriges svagare grupper måste regeringen, de politiska partierna och privata aktörer agera tillsammans... De människor som inte klivit över (tekniktröskeln) inom tio år lär få det svårt att delta i morgondagens kunskapssamhälle...

Vi föreslår därför ökade anslag till gräsrotsnära organisationer och föreningar som har lätt att informera och utbilda på lokal nivå.

Seniorerna begriper helt enkelt inte sitt eget bästa och därför ska organisationer som står centerpartiet nära få mer pengar för att uppfostra dem.

Man anar konturerna av en av de tills nu obelysta sanningar som är en av huvudpoängerna i den här boken, nämligen att föreställningen om medborgarnas svaghet

och världens tilltagande misär blivit välfärdspolitikens fundament och viktigaste raison d'êre. Ju svagare människor, desto större behov av en stat som kraftfullt och ofta ingriper i medborgarnas liv. Politikens omfattning frodas där medborgarna försvagas. Den som vågar hävda att medborgarna kanske inte alls är så svaga, den hotar politikens omfång och därmed politikernas nuvarande maktposition.

Andra eländesmakare

Politikerna må vara de som har mest att vinna på att framställa medborgarna som svaga, men de är långt ifrån ensamma om att kolportera en sådan människosyn.

Omkring politikerna rör sig ett antal organisationer med uppgift att förmå politikerna att gynna organisationernas medlemmar. Det handlar om allt ifrån de synskadade till villaägarna till bönderna.

I och med att politiken i allt högre grad kommit att handla om grupper, särskilt svaga grupper, tvingas intresseorganisationerna, med eller mot sin vilja, att anpassa språk och strategi efter politikernas människosyn och världsbild.

En framgångsrik intresseorganisation lyckas få upp medlemsgruppens intressen på Riksdagens dagordning. Den effektivaste metoden för detta är att utmåla sin grupp som svag. Villaägare ska ha lägre skatt och överviktiga subventionerade läkemedel, inte i första hand därför att det är principiellt riktigt, utan för att rädda en utsatt grupp i nöd.

Det ligger i intresseorganisationernas natur att utnyttja de medel som finns till hands för att påverka den politiska dagordningen. Om det lönar sig att vara svag är det många som vill vara svaga. Ändamålen helgar medlen.

Det råder stor konkurrens mellan de organisationer som utmålar sina medlemmar som svaga. De kämpar om samma begränsade kaka av budgetmedel. I konkurrensen vinner den starkaste. Den som bäst lyckas framställa sig själv som svag visar sig i detta sammanhang, parodiskt nog, vara den starkaste.

Samtidigt som organisationerna bearbetar politikerna, sänder de också ut samma tydliga signaler till de människor de säger sig företräda. De företräddas egna organisationer framställer sina medlemmar – villaägarna, invandrarna, de kommunalanställda kvinnorna – som svaga. Just på grund av sin svaghet måste de företräddas av andra. Medlemmarna itutas att de gör bäst i att lämna över makten över det egna livet till de centralt placerade företrädarna och ombudsmännen bakom skrivborden i kvarteren kring riksdagshuset. Politikens människosyn återskapas på organisationsnivå och blir en del av samhällets självbild.

Och medierna spelar med i föreställningen om den svaga medborgaren. Om 82-åriga Elsa får strömavbrott eller om 9-åriga Adam far illa i skolan söker journalisten upp den ”ansvariga” politikern. Eftersom politikerna anses ha högsatta ansvaret för nästan allting tolkas varje problem i tillvaron som ett politiskt misslyckande. Politiker ställs till svars av upprörda journalister. En oavsiktlig konsekvens av att journalister gör politiker ansvariga för praktiskt taget allt, är att de samtidigt legitimerar politikerväldet. Det som på ytan ser ut som en kritik mot en politiker blir en uppmaning till vederbörande att skaffa sig mer makt. Bara genom att kontrollera allt kan han ta ansvaret för allt.

Att medierna legitimerar politikernas maktutövning är ett problem för journalister. Medier i ett demokratiskt samhälle måste ha förmågan att kliva utanför de givna referensramarna och granska makten. Annars blir medierna ett redskap i makthavarnas händer.

Att politiker betraktar medborgarna som svaga är illa nog; överheter som ser ner på sina undersåtar är inte ovanliga. Men när samma världsbild upprätthålls av intresseorganisationer och medierna blir konsekvenserna långt mer problematiska. Det uppstår ett politiskt handlingsmönster som uppmuntrar människor att förminska sin egen betydelse. Klyftan växer mellan politiken och dem som berörs av den. De delar av det demokratiska spelet som ska utgöra motkrafter och motbilder till politiken – organisationslivet och medierna – axlar en roll som i själva verket är den motsatta. De bidrar aktivt till att reproducera maktens människosyn.

Naturligtvis återskapas inte maktens människosyn endast från ovan. Det sker genom ett oändligt antal signaler och handlingar människor emellan, mellan organisationer och deras medlemmar, mellan väljare och politiker och så vidare. Till slut lär sig medborgarna att det kan löna sig att manifesteras en pockande svaghet inför myndigheter och politiker. Ansvarit delegeras uppåt. ”Jag har rätt att må bra, och det är ditt ansvar”, säger medborgarna till politikerna, ”sätt igång och leverera!”. Den som mest kraftfullt, auktoritativt och övertygande lyckas proklamera sin utsatthet, svaghet och speciella hjälpbehov vinner framgång.

Skolan är ett tydligt exempel på att synen på människan som svag även kan gå nerifrån och upp i samhällshierarkin. Många lärare vittnar om hur de senaste tio, femton åren inneburit en radikal förändring av deras arbete. Tidigare hade de föräldrarnas förtroende att hålla ordning och ta till de åtgärder som krävdes för att komma till rätta med exempelvis mobbning och störande elever. Lärarna och föräldrarna stod på samma sida och hade samma intressen. Numera tycks många föräldrar ha abdikerat från föräldransansvaret. De tar automatiskt barnens parti och skyller allt ont på lärarna. Disciplinåtgärder mot mobbare betraktas

som ett angrepp på "svaga elever", elever som är offer för andra omständigheter och vars handlingar egentligen påstås vara rop på hjälp. Precis som i intresseorganisationernas fall är det, paradoxalt nog, de som utövar makt över andra som betraktas som svaga.

Diskriminering

Att diskriminera är att handla på grundval av en uppfattning om en person som inte baseras på personens individuella egenskaper, utan på personens tillhörighet till en grupp. Allt tal om svaga grupper inbjuder därför till diskriminering. Om man till exempel påstår att homosexuella utgör en svag grupp och därav drar slutsatsen att en enskild homosexuell person är svag har man begått en allvarlig förseelse.

Är förseelsen möjligen olaglig? I regeringsformens andra kapitel stadgas i femtonde paragrafen att Riksdagen inte får stifta lagar som innebär "att någon medborgare missgynnas därför att han med hänsyn till ras, hudfärg eller etniskt ursprung tillhör minoritet."

Att utpeka någon som svag för att han tillhör en viss grupp, till exempel invandrare, är rimligtvis att missgynna honom. Regeringsformens förbud gäller dock bara lagar, inte allmänna uttalanden från Riksdagen. Fast det är oroväckande att Riksdagens ledamöter ger uttryck för tankar som vore förbjudna om de inkorporerades i lagstiftningen.

Och om det inte handlar om diskriminering så handlar det i varje fall om fördomar. Att påstå att invandrare är svaga är att sprida fördomar om invandrare (och motsvarande för judar, kvinnor, homosexuella och normalinkomsttagare). Fördomar kan leda till diskriminering. Om en arbetsgivare mot förmodan skulle ta Riksdagens utta-

DEN SVENSKA SVAGHETEN

landen om invandrare ad notam vill han kanske inte anställa en turk eller libanes, för vem vill ha svaga medarbetare?

SKÄRP DIG, SVENSSON

En metafar

Överheten anser att det är bäst för medborgarna när överheten fattar beslut om hur medborgarna ska ha det. Därför har överheten sett till att den tar hand om största delen av medborgarnas pengar.

Bilder, liknelser och metaforer säger som bekant mer än tusen ord. För att spara papper och läsarnas dyrbara tid har vi därför formulerat politikens människosyn som en liknelse.

I politikernas värld finns tre sorters varelser; herdarnas, fåren och vargarna. Politikerna själva är herdarna och de vanliga, svaga människorna är fåren. Vid sidan av dessa finns ett litet antal starka medborgare som är farliga för fåren, nämligen vargarna.

Herdarnas uppgift är att skydda fåren mot konsekvenserna av deras egen fåraktighet samt mot vargarna. Herdarna älskar fåren, men vargarna ska hållas i schack.

Om man släpper vargarna fria kommer de genast att ofreda fåren. Privata arbetsgivare är nästan undantagslöst vargar. De gillar till exempel att diskriminera bland fåren. ”Om arbetsgivaren... får rätt att helt efter eget huvud förfoga över turordningsundantagen ökar risken för dis-

kriminering, och detta även om beslutet senare skulle kunna prövas enligt diskrimineringslagstiftningen”, står det i en riksdagsmotion.

Att fåren inte begriper sitt eget bästa och därför behöver herdarna kan man förstå. Underligt nog ingår det också i föreställningen att inte heller vargarna förstår vad som är bra för dem. Lite tvång kan därför vara nyttigt också för en varg. Till exempel inser inte alla arbetsgivare att de skulle vinna på att anställa fler kvinnor och invandrare, och därför kan tvingande lagstiftning gynna även vargarna.

Denna liknelse har vi kallat ”metafåren”. Metafårens kärna är föreställningen att det blir bäst för medborgarna när politiker och centralt placerade experter bestämmer över dem. Om, till exempel, en medborgare tjänat ihop en tusenlapp är det bäst för henne om tusenlappen, eller åtminstone en stor del av den, omhändertas av överheten för att användas till medborgarens bästa.

När det gäller människosynen har det av tradition inte varit så stor skillnad mellan de politiska partierna, mellan vänster och höger. Vänstern har sagt: ”Människorna är svaga och därför ska vi ta hand om dem.” Högern har sagt: ”Människorna är svaga men det skiter vi i.”

Exempel på metafårens användbarhet

Ingen företeelse, kan man med fog påstå, har varit så fundamental och kännetecknande för de senaste hundra årens historia som politikernas ökade inflytande över medborgarna.

Inte alls! protesterar någon. Det mest typiska för 1900-talet har varit de totala krigen och de industriellt organiserade folkmorden. Krigen och folkmorden ska inte underskattas, men de hade inte varit möjliga i sin moderna form

utan en stark koncentration av makt till nationernas ledning.

Som alternativ kan man också hävda att det viktigaste som skett under det senaste århundradet har varit kapitalismens totala genomslag och den snabba ekonomiska utvecklingen. Det är en rimlig uppfattning. Vi återkommer alldeles strax till sambandet mellan industrikapitalismen och metafären.

Politikernas ökade inflytande mäts enklast som kvoten mellan den offentliga sektorns utgifter och bruttonationalprodukten. Detta tal anger hur värdet av de summor som kontrolleras av politiker förhåller sig till den samlade årliga produktionen i ett land. För Sveriges vidkommande har detta tal ökat från omkring 15 procent vid första världskrigets början till ungefär 25 procent vid mitten av nittonhundratalet, vidare till cirka 40 procent vid sextiotalets slut och därefter till omkring 66 procent – två tredjedelar av BNP! - vid mitten av åttiotalet. Sedan dess har talet sjunkit till omkring 60 procent.

Frågan är vad denna slående utveckling kan bero på. Socialismen, kan man gissa. Men det är ingen bra gissning, för en likartad, ehuru mindre kraftfull, ökning av politikernas makt har inträffat i alla industriländer, även dem, till exempel USA, som definierat sig själva som socialismens huvudfiender.

I själva verket finns ingen bättre förklaring än att metafärens människosyn under nittonhundratalet gjort ett segertåg över industrivärlden. Alla ideologier anpassade sig till föreställningen att det blev bäst när politiker och centralt placerade experter tog över ansvar från medborgarna. Praktiskt taget alla tyckte att högre skatter och ökat inflytande för politiker var en bra idé. Höger eller vänster spelade i det stora hela inte så stor roll. I åtminstone detta avseende var ideologierna döda. Eller rättare sagt: de

ideologiska fejderna handlade om småsaker i förhållande till den enorma samhällsomvandling som i konsensus drevs fram genom metafårens inflytande över sinnen.

Rimligen hade metafårens anhängare rätt. Man kan, som Abraham Lincoln påpekade, lura alla någon gång och några jämt, men man kan inte lura alla jämt. I decennier valde industriländernas medborgare att i val efter val bejaka metafåren.

Under lång tid blev det helt enkelt bättre när politiker fick mer att säga till om.

Men varifrån kom metafåren och vad var det som gjorde att den fungerade?

Samhällstaylorismen

Den tidiga industrikapitalismens framgångar inspirerade politikernas människosyn. Politikerna föresatte sig att hjälpa medborgarna att lyfta sig ur det svaghetstillstånd som omständigheterna förpassat medborgarna till.

Etableringen av ett politikervälde – för vad annars ska man kalla en ordning där politikerna kontrollerar hälften eller en ännu större del av BNP? – har inträffat i industriländerna. Kan det finnas något samband? Kan det vara så paradoxalt att kapitalismen, som normalt associeras med individualism, starka människor och satsa-på-dig-självideologi, också medfört en fortlöpande överföring av makt från medborgarna till den politiska överheten?

Just så är det. Metafårens ursprung ska sökas i det industriella system som frambragtes av den tidiga kapitalismen. Den människosyn som målmedvetet utvecklades i det sena artonhundratalets industrier kom sedermera, sedan dess nytta och ändamålsenlighet bevisat sig, att överflyttas till den politiska sfären.

Grundaren

Det började i några av det sena artonhundratalets high tech-företag, stålverken i Pennsylvania, men det kunde ha börjat i vilken begynnande industrikultur som helst, för problemet var detsamma, nämligen arbetskraftens brist på kompetens för arbetet i de nya industrierna.

Visserligen hade det funnits hantverkskunnande sedan lång tid tillbaka, men hantverkarna passade inte i industrin. De föredrog sitt gamla, friare liv och ogillade att ställas under en krävande fabrikör. För övrigt var de alldeles för få; den industriella revolutionen krävde arméer av nya rekryter för att fylla alla positioner i den moderna produktionsapparaten. Den arbetskraft som stod till förfogande bestod av de okunniga och fattiga massor som trängts bort från jordbruket i takt med rationaliseringarna där.

Nu stod de före detta drängarna och statarna vid fabriksgrindarna hos Bethlehem Steel och andra framtidsfabriker och sökte jobb. De visste säkert allt om rågen och kornet, om grisen, geten och hönan, men om modern high tech-produktion hade de inte en aning. Många var dessutom analfabeter.

Frederick Winslow Taylor var ingenjör och arbetade just på Bethlehem Steel. Den nya marknadsekonomin växte så det knakade. Taylors uppgift var att se till att maskinerna hölls igång och fabriken sprutade ut stålprodukter till järnvägsvagnarna utanför fabriksporten varifrån varorna distribuerades till ivrigt väntande kunder.

Det behövdes kunniga arbetare, det var alltså Taylors problem. Hur skulle han kunna utnyttja de avhoppade bonddrängarna i en verksamhet som de aldrig tidigare upplevt och som krävde så helt annorlunda kompetenser än dem de hade?

För vår tids människor är lösningen självklar. Den stavas ”utbildning”. Utbildning betyder att anpassa arbetskraftens kompetens efter arbetets krav. Men den lösningen stod inte till buds för Taylor. Dels skulle utbildning ta för lång tid; maskinerna måste bemannas omedelbart. Dels hade kapitalisten ingen lust att betala för utbildning av arbetskraften - för ”investeringar i humankapitalet” - eftersom humankapitalet inte hade tänkt stanna i kapitalistens fabrik särskilt länge utan i stället dra vidare, och då var hela investeringen förlorad.

Taylors stora innovation var att göra motsatsen. I stället för att anpassa arbetskraftens kompetens efter arbetets krav såg han till att anpassa arbetets krav efter arbetskraftens kompetens. Eftersom den kompetensen var praktiskt taget obefintlig organiserade han arbetet på så sätt att vem som helst kunde klara av det efter några minuters träning.

Denna utveckling skulle snart kulminera i det löpande bandet. Det löpande bandet är en ordning som innebär att produkter under tillverkning genom ett sinnrikt och välplanerat system tillfälligt parkeras framför en arbetare som gör något enstaka och monotont arbetsmoment för att sedan utföra samma enkla rörelse på nästa identiska produkt som bandet oupphörligen presenterar för honom.

Ett sådant produktionssystem måste centralplaneras med minutiös noggrannhet. Ju mindre kompetens och eftertanke som krävs av arbetarna, desto större blir kraven på ingenjörerna i bolagets ledning som ska se till att det hela fungerar. Allt måste styras på millimetern och verka med vetenskaplig precision.

Taylor kallade sin lära för ”scientific management”, det vetenskapliga ledarskapet. Det vetenskapliga gick bland annat ut på att definiera varje arbetsmoment så att så mycket produktion som möjligt skulle kunna utvinnas ur varje enskild arbetare. En förutsättning för framgång,

vilket Taylor ofta påpekade i sina läroböcker, var att arbetarna inte försökte tänka själva. De saknade överblicken och skulle bara åstadkomma försämringar om de tog egna initiativ.

Syftet var att så snart möjligt rationalisera bort arbetarna. Medan de fortfarande behövdes betraktades de som tyvärr ännu inte bortrationaliserade moment i en ännu inte fullkomlig produktionsprocess. Sättet att utnyttja dem var att bortse från deras fulla mänskliga potential och reducera dem till ett par lydiga händer.

Framgången var fullständig. Det var inte bara kapitalisterna som vann på den nya ordningen, utan även arbetarna, för utan taylorismen hade de över huvud taget inte kunnat få något arbete i den moderna produktionen. De förlorade möjligen sin mänskliga värdighet på arbetsplatsen, men de fick lön.

Det vetenskapliga ledarskapets kärna var tanken att det blev bäst när centralt placerade experter fattade besluten, inte i första hand bäst för de centralt placerade experterna, utan för alla de människor som kunde beredas plats och försörjning i den moderna industrikapitalismen.

Den förste statstayloristen

Hösten 1917 gjorde bolsjevikerna revolution i Ryssland. Byggandet av det socialistiska framtidssamhället kunde, enligt bolsjevikerna, ta sin början. Världens mest moderna samhälle skulle inrättas, det samhälle som enligt Karl Marx skulle utnyttja kapitalismens landvinningar, men upphäva marknadsekonomins inre motsägelser och därigenom utveckla produktivkrafterna utan gräns. Socialismen skulle efterträda och övertrumfa kapitalismen på samma vis som kapitalismen efterträtt och övertrumfat feodalismen.

Nu stod ledaren Vladimir I. Lenin där och funderade över hur detta skulle gå till rent praktiskt. Lärofadern Marx var inte särskilt behjälplig. Dels var han död, dels hade han uttryckligen vägrat att ge någon praktisk vägledning. ”Jag skriver inga recept för framtidens soppkök”, hade han sagt.

Lenins snilleblix var att ta lärdomar av sin tids mest utvecklade kapitalistiska företag. Liksom lärofadern hade han förståndet att uppskatta allt det framgångsrika som motståndaren åstadkommit. Den marxistiska analysen sa inte att allt som kapitalismen gjort var fel, utan att kapitalismens problem var att den inte kunde dra den fulla nyttan av sina bästa idéer.

”Om den modernaste amerikanska high tech-industrin, kapitalismens spjutspets, vinner sina segrar på vetenskaplig centralplanering och på att reducera människor till maskinliknande kuggar i produktionsprocessen”, tänkte Lenin troligtvis, ”hur mycket effektivare ska det då inte bli om jag organiserar ett helt land efter exakt dessa principer!”

Sagt och gjort. Allt skulle centralplaneras. Det var inte bara företagen internt som centralplanerades, som i de kapitalistiska länderna, utan företagen inrangerades i en nationell totalplan. Centralt placerade experter i plankommissariat utformade riktlinjerna, företagen verkställde och arbetarna längst ned i den totala planhierarkin fick absolut inte säga till om någonting för att inte av oförnuft eller okunskap rubba den vetenskapliga ordningen.

Inte underligt att världens kapitalister darrade av skräck över vad detta fientliga framtidssamhälle skulle lyckas åstadkomma. Lenin hade tagit deras bästa organisationsidé och iscensatt den i nationell skala. Så sent som i slutet av femtiotalet var den ryske ledaren Nikita Krusjtjev trovärdig när han slog sin sko i bordet vid ett besök i FN för att understryka sitt självsäkra påstående att Sovjetunionen

skulle "begrava" USA, inte med hjälp av sina bomber, utan i kraft av sin industriella överlägsenhet. Så sent som på sjuttioalet kunde en svensk statsminister hävda att det fanns två vägar till utveckling, den kapitalistiska och den socialistiska, och kanske var det mer än några få åhörare som anade att han ansåg den socialistiska vägen vara ett strå vassare.

Folkhemmet

Halvtannat årtionde efter revolutionen i Ryssland slog det tayloristiska tänkandet rot i svensk politik. Industri-kapitalismens framgångsformel hade nått sin kulmen. Det hade gått så långt att Charlie Chaplin i filmen Moderna Tider, som kom 1936, kunde skoja med det löpande bandet och dess människosyn. Politikens andel av BNP låg ännu i början av trettioalet kring 15 procent.

Folkhemmet började byggas. Livet skulle läggas till rätta för medborgarna genom politikernas och centralt placerade experternas engagerade och välvilliga medverkan. "Om folk inte vet att man ska äta tomater så får vi lära dem att äta tomater", sa Alva Myrdal omtänksamt. Barn skulle omhändertas av särskilt utbildade experter i statliga barnhem och sålunda åtminstone delvis slippa föräldrarnas amatörmässiga försök till barnuppfostran. Gradvis utvecklades ett omfattande program av reformer som ledde till att alltfler aspekter av medborgarnas tillvaro blev föremål för politikernas och de centrala experternas omsorg. Överheten kunde bättre än medborgarna själva bedöma och lösa många av medborgarnas problem.

Folkhemmet hämtade sin människosyn från tidens modernaste industrikapitalistiska företag och handlade i samma upplysta anda som företagen. "Om det är rätt och klokt att centralstyra medborgaren i arbetet", kunde folk-

hemmets förespråkare säga till sina kritiker, ”varför skulle det då inte vara rätt och klokt att centralstyra honom också på fritiden? Mår han bra av att bli styrd av dem som vet bättre på det ena stället så mår han väl bra att styras av dem som vet bättre också på det andra stället. Han är ju samma person i båda fallen.” Detta var naturligtvis en genomtänkt synpunkt. Folkhemmets förespråkare hade en mer helgjutten människosyn än de ofta borgerligt sinnade kritiker som gillade taylorismen i arbetslivet, men inte i politiken.

Bland folkhemmets ursprungliga arkitekter fanns flera som betraktade den nya politiska ordningen som ett tillfälligt projekt. Tanken var inte att för evigt flytta makt och inflytande över medborgarna från dem själva till överheten; tanken var att genom en period av koncentrerade och målmedvetna insatser höja medborgarnas utbildningsmässiga och kulturella standard så att de senare med större framgång skulle kunna styra sin egen tillvaro.

Folkhemmet var ett angeläget och tillfälligt befrielseprojekt för Sveriges folk.

SKÄRP DIG, SVENSSON

Folkhemmet har lyckats

Politiken under 1900-talet har varit framgångsrik. En ny sorts kapitalism – humankapitalismen – har slagit igenom. En ny och hittills oanad jämlikhet börjar utvecklas.

För kanske tjugo år sedan inträffade en oväntad vändning. Kapitalismen växlade in på ett nytt spår. Metoden att göra sig vinster blev den motsatta. Om det tidigare handlade om att utnyttja maskinerna bättre, så handlar det nu om att utnyttja människorna bättre. Tidigare stod maskinerna i centrum. Nu står människorna i centrum. Tidigare sa stolta ingenjörer: Maskinerna är vår främsta resurs! Nu säger lika stolta företagsledare: Medarbetarna är vår främsta resurs!

Industrikapitalismen är slut. Vi förkunnar: Humankapitalismen! Eller informationssamhället eller kunskaps-samhället eller vad man nu vill kalla vår tid.

Legenden om humankapitalismens födelse- ögonblick

En industrikapitalistisk företagsledare stod som vanligt vid sitt fönster i direktionsvåningen och tittade ned på arbe-

tarna som vandrade genom fabriksgrinden in till omklädningsrummen. Han visste vad arbetarna brukade säga: ”På det här företaget tar man av sig hatten och huvudet på morgonen och ställer sig vid det löpande bandet.”

Han var en duktig företagsledare, van att utnyttja varje resurs till det yttersta, skicklig i att pressa de anställda att ständigt slå rekord i produktivitet. Företagets vinst var allt han tänkte på.

Han funderade på det där med hatten och huvudet. De hängde ju där i omklädningsrummet hela dagen utan att komma till någon nytta. Fanns det inte något sätt att ta vara på dem i produktionen? Men hur han än rådbråkade sin hjärna kom han inte på något sätt att använda de anställdas hattar för att öka företagets vinst.

Så fick han plötsligt en helt ny idé. Huvudena! Tänk om de gick att använda. Han betalade för att hela kroppen skulle vara närvarande åtta timmar om dagen och så utnyttjade företaget bara de anställdas händer. Om det fanns aldrig så lite värde i huvudena skulle det ju gå rakt in i resultaträkningen eftersom kostnaderna redan var tagna.

Och det fanns det! Folkhemmet hade gjort ett bra jobb. De anställda hade gått på dagis och i kommunala skolor och utvecklat sina kunskaper och sociala kompetenser på ett sätt som företagsledaren aldrig riktigt begripit. Men nu begrep han.

Det löpande bandet kastades ut och tidsstudieingenjörerna omskolades till sensitivitetstränare. När företaget fick besökare och den viktigaste resursen skulle förevisas var det inte längre de avancerade maskinerna, utan personalen, till exempel den kundorienterade flickan i telefonväxeln, som uppsöktes. Säljarna skickades på charmkurs och när en av dem blygt frågade om hon fick använda sina nyförvärvade kunskaper även utanför tjänsten sa

företagsledaren ”självklart, jag ser det som en utmaning att skapa en vinna-vinnasituation där medarbetarna och företaget blir ett väl sammansvetsat gäng”. Så hade det inte låtit tidigare.

Till sin förvåning upptäckte företagsledaren att det var lönsamt, ja till och med nödvändigt, att uppföra sig civiliserat mot de anställda. Tidigare hade han inte aktat för rovt att vara vresig, tvär och oförskämd mot anställda som maskade. De kanske blev sura av behandlingen, men det gjorde inget så länge de stod vid bandet och utförde sina förprogrammerade, monotona rörelser. Nu gick inte det längre. När Ann-Charlotte, 32, satt vid sitt skrivbord och drömde hade han ingen aning om huruvida hon privatstrejkkade eller höll på att tänka ut miljonlösningar åt företaget. Och inte kunde han ryta åt henne, för då skulle hon bli sur, och sura huvuden tänker inga lönsamma tankar.

Den nya jämlikheten

Mellan dem som bara använder huvudet och dem som bara använder händerna kan ingen jämlikhet finnas oavsett hur det ser ut i lönekuverten. Mellan herdar och får kan finnas kärlek, omtanke och andra varma känslor, men ingen jämlikhet.

Till vilken grupp en enskild anställd hörde var omedelbart uppenbart för den som trädde in i ett traditionellt industrikapitalistiskt företag. Det syntes till exempel på kläderna. Ledningen hade slips, arbetarna någon sorts oömma arbetskläder och ingen slips, för slipsen kunde fastna i svarven. Det märktes när den dagliga måltiden skulle intas. Högsta ledningen åt i direktionsmatsalen och blev serverade av servitriser i vitt förkläde, tjänstemännen åt för sig och arbetarna i sin mäss. Åtskillnaden upprätt-

hölls med målmedveten och självklar disciplin i regler, rutiner och ritualer. Ingen statlig jämlikhetspolitik kunde rå på denna ordning som var inbyggd i själva industrikapitalismen.

Men när humankapitalismens människosyn råder ska alla anställda använda huvudet och sina övriga själsliga förmågor. För humankapitalismen finns inte jude eller grek, inte chefsperson, tjänsteman och arbetare, utan bara medarbetare där var och en, åtminstone i den ofta formulerade teorin, är den främsta resursen. När alla på företaget använder samtliga mänskliga förmågor kan en artfrändskap utvecklas som skapar den nödvändiga grunden för verklig jämlikhet.

I moderna företag är de gamla klassmärkena näst intill upphävda (vilket inte betyder att alla existerande produktionsinrättningar är moderna företag; undantagen finns nog i första hand inom de återstående industrikapitalistiskt inspirerade monopolplanbyråkratierna, till exempel skola, vård och omsorg.) Den klassindelade uniformeringen är upphävd och alla äter i samma lokal.

Utan stora åthävor, utan statliga offentliga utredningar, utan propositioner och lagar, utan nya ämbetsverk och noggranna tillämpningsföreskrifter, utan statliga anslag och till och med utan att själv riktigt ha fattat vad den sysslade med – annat än att försöka tjäna mer pengar – har humankapitalismen åstadkommit mer för jämlikheten än femtio års politikerdrivna försök i det syftet.

Det stora som händer i vår tid är inte att klyftorna skulle öka, som några påstår på basis av obefintlig eller oklar statistik, utan att de faktiskt minskar.

Vår tids dilemma

Politikerna lever kvar med sin förlegade människosyn. Det är reaktionärt och hämmar utvecklingen.

Humankapitalismen öppnar rikare utvecklingsmöjligheter för mänskligheten än vad som någonsin tidigare förelegat. Förut handlade det om att exploatera naturresurserna; ett rikt land var ett land som ägde malm, bördiga jordar, vattenfall och andra naturresurser. Ett litet antal människor – vetenskapsmän, entreprenörer, ämbetsmän, härskare – ägnade sin begåvning och tankekraft till att främja utvecklingen. Den stora massans själsförmögenheter togs nästan inte alls i bruk i produktionen.

Humankapitalismen ändrar på allt detta. Humankapitalismen innebär att den rikaste av alla resurser – alla vanliga människors vilja, engagemang, kompetens och begåvning – plötsligt blir en produktionsfaktor. I jämförelse med detta bleknar alla tidigare resursupptäckter: Amerikas prärier, Sydafrikas diamanter, Chiles koppar, kolgruvorna i Ruhr och de svenska älvarna.

Denna underbara möjlighet har uppenbarats i näringslivet. Den sammanfattas i det gängse talesättet om att

medarbetarna är den främsta resursen. På många arbetsplatser är detta bara en väljudande floskel utan innehåll. Men på andra menar man allvar och åstadkommer storverk.

Men det är inte bara industrikapitalistiska företagsledare som återupptäckt människan. Samma utveckling kan iaktas i det övriga civila samhället (alltså den del av tillvaron som utspelar sig utanför politiska sfären). Ungefär samtidigt som humankapitalismen föddes, exempelvis, genomförde svenska folket liksom genom en hemlig överenskommelse medborgarna emellan en du-reform. I stället för patron och dräng konfronterades två du med varandra. Det fanns inte längre fabrikörer, doktorinnor, professorer, advokater, direktörer och andra sorters ni, utan bara en stor samling du. Förändringen i tilltal var ett yttre tecken på ett nytt förhållande medborgarna emellan, en symbol för den nya jämlikheten.

Ett annat exempel gäller sjukvården, där de industrikapitalistiskt inspirerade landstingskommunala sjukvårdsorganisationen utmanas av en ny sorts patienter, som inte längre anser att doktorn vet bäst, utan ofta är ordentligt pålästa om sina åkommor och själva vill välja både behandling och läkare.

Den nya jämlikheten har slagit igenom snart sagt överallt där människor träffas, umgås, pratar och idkar annat umgänge. Ett nytt krav på likaberättigande, jämbördighet och krav på respekt har trätt fram i full styrka. Ingen tycker sig behöva underkasta sig någon annan.

Medborgaren lever emellertid inte i produktionen och det civila samhället allena. Hon lever också under ett överväldigande inflytande av den politiska överheten, som inrättat en stor del av hennes levnadsvillkor. Här ligger vår tids dilemma. Politiken har ännu inte, annat än i bästa fall som en tom läpparnas bekännelse, tagit till sig human-

kapitalismens människosyn. På jobbet är medborgaren den främsta resursen, men inför politikens samhällstayloristiska ögon är han en sannolikt svag människa som mår bäst av att styras av politiker och centralt placerade experter, ett får som behöver sina herdar.

Situationen är problematisk av två skäl.

För det första är politikens människosyn orimlig i sin fyrkantighet. När riksdagsledamöter förklarar att kvinnor, invandrare, homosexuella, judar, villaägare, normalinkomsttagare och sextioåringar som inte använder Internet är svaga grupper som behöver särskilda omsorger kollektivansluter de varje medborgare som ingår i någon av dessa grupper till de svagas gemenskap. Den som antar att riksdagsledamöterna menar allvar med vad de säger måste omedelbart ifrågasätta deras omdöme, för varje medborgare kan troligtvis ur sin egen bekantskap plocka fram åtskilliga personer som ingår i någon av dessa grupper utan att på något vis vara en svag människa.

För det andra är politikens människosyn olämplig och utvecklingshämmande. Ett gammaldags industriföretag med ett tayloristiskt perspektiv på arbetskraften skulle aldrig kunna utvecklas till ett modernt kunskapsföretag. Själva människosynen skulle lägga hinder i vägen. Det är samma sak med metafären. Den förhindrar Sverige från att förverkliga sin fulla utvecklingskraft till medborgarnas fromma.

Inom politiken är förändringstrycket inte så starkt som inom näringslivet. Om ett företag gör fel och saknar förmåga att anpassa sig efter nya förhållanden går det så småningom under i konkurrensen. Den kris som i företagets värld uppträder som ebb i kassan kan politiken länge hantera med skattehöjningar. Politikens kris uppträder därför ofta i andra, diffusare former, till exempel politikerförakt och ett utbrett ointresse för politikens ord och

gärningar. Dagens politiska kris i Sverige uppträder både som penningbrist, för skatterna anses inte kunna höjas mer, och som politikerförakt. Krisens grundorsak, menar vi, är politikerväldets gammaldags människosyn.

Picos Princip

Sverige behöver en ny människosyn. Inspiration kan hämtas från renässansens Italien.

Renässansen på fjorton- och femtonhundratalet var en lysande tid för den mänskliga anden. Plötsligt blomstrade de sköna konsterna, vetenskaperna och människornas uppfinningsrikedom. Boktryckarkonsten utvecklades, läskunnigheten bredde ut sig, universitet anlades, i många länder reformerades kyrkan, här och där började prästerna predika på folkets eget språk. En ny och bättre tid för mänskligheten randades.

Men ingen förnyelse kommer utan motstånd. Samtidens andliga makthavare gillade inte förändringen. Med sin fyrkantiga världsuppfattning stod kyrkan i vägen för all förnyelse. Kyrkan ansåg att det inte behövdes någon förnyelse, ty allt var inrättat till det bästa efter Guds visa beslut vid skapelsen. Jorden var platt och låg i världsalltets mitt och den som påstod något annat hotades med kättarbål.

Det var två problem med kyrkans motstånd.

För det första framstod dess traditionella uppfattningar som alltmer ohållbara i takt med det mänskliga vetandets expansion. Trots detta fortsatte kyrkan ihärdigt att motar-

beta vetenskapens rön. Så sent som 1664 skrev påven Alexander VII en bulla som förord till listan över förbjudna böcker - Index - där han särskilt fördömde "alla böcker som påstår att jorden rör sig". Den sortens halsstarrighet ledde förstås till att kyrkan gradvis tappade sitt inflytande över människorna.

För det andra blev kyrkan en broms för utvecklingen. Det var inte bara nya vetenskapliga teorier man vägrade att ta till sig. Motsvarande förhållningssätt visades på andra områden, till exempel filosofin. Den filosofiska inriktning som kyrkan stödde - skolastiken, en filosofisk rörelse som enligt Encarta "försökte förstå det övernaturliga innehållet i den kristna uppenbarelsen" - har av eftervärden blivit själva sinnebilderna för avancerade hårklyverier och annat inåtvänt, irrelevant och spetsfundigt tänkande.

Det nya tänkandet fick utvecklas utanför kyrkan. Den filosofiska riktning som tog upp kampen med skolastiken kallade sig "humanismen". Humanisterna sysslade med den kärnfråga som skolastikerna inte ville befatta sig med eftersom de ansåg frågan vara för evigt besvarad i Bibeln, nämligen människosynen.

För kyrkan och dess filosofer var människan definierad och klar, skapad på den sjätte dagen till Guds avbild, fix och färdig, för evigt bestämd och inplacerad på sin rätta plats i en oföränderlig tillvaro. Detta synsätt passade inte humanisterna. Deras värld var full av löftesrika möjligheter. Människan själv höll på att skapa en ny värld i kraft av sitt förnuft, en annan och bättre värld än den som Gud dittills hade försett dem med. Hur skulle de kunna acceptera kyrkans människosyn och oföränderlighetens evangelium?

En av de främsta humanisterna var den italienske hertigen Giovanni Pico della Mirandola (1463 - 1494), som innan han dog vid 31 års ålder hann publicera 900 teser, däribland skriften "Ett tal om människans värdighet".

Denna ganska korta skrift brukar betraktas som ett slags manifest för den italienska renässansen. Tillsammans med de andra stötande tankar han gav luft åt ådrog denna skrift författaren påvens misshag och anklagelser för kätteri.

Ett tal om människans värdighet

Pico della Mirandola funderade som sagt över människans natur och hennes plats i universum. Han hade läst vad filosofer och kloka människor skrivit i ärendet, till exempel att människan är underbar och ett mirakel, att människan står nära Gud och är alla lägre stående väsens herre, att människan med sin intellektuella skärpa och sitt förnuft är naturens sanna uttolkare samt att människan står just under änglarna i tillvarons hierarki.

Han tyckte att alla dessa åsikter var storslagna, men att de ändå inte nådde sakens kärna, nämligen skälen till att tycka att det var något särskilt med människan. För ”om det var som man påstod”, skrev Pico della Mirandola, ”fanns det väl större anledning att beundra änglarna än att beundra människan”.

Men efter att ha tänkt rätt länge, fortsatte han, hade han ”kommit på varför människan är den mest lyckosamma av alla varelser och således värd största beundran och varför människan åtnjuter en position som väcker inte bara djurens utan också stjärnornas avundsjuka.”

För att förklara sin uppfattning återberättar Pico della Mirandola skapelseberättelsens inledning på några rader och fortsätter sedan så här:

När jobbet var gjort önskade Den Store Hantverkaren att det skulle finnas någon varelse som kunde utforska planen bakom hans stora verk, älska dess oändliga skönhet och stå i stum beundran inför dess oändlighet.

Han började tänka på att skapa människan. Men han hade ingen förebild efter vilken han kunde forma ett nytt barn, ej heller kunde han hitta något i sina stora skattkammare som han kunde ge sin nye son... Allt var fulländat, alla skapade ting stod på sin rätta plats, de högsta tingen på de högsta platserna, de lägsta tingen på de lägsta platserna och de mellersta tingen mitt-emellan. Men trots att han var uttröttad och slagen ville Gud Fader inte misslyckas i sin sista skapelseakt. Guds visdom ville inte slå fel bara för att han saknade råd. Guds kärlek ville inte tillåta att den vars plikt det skulle bli att lovorda Guds skapelse vore tvungen att beskriva sig själv som en Guds skapelse.

Pico Della Mirandola konstruerade helt enkelt en egen skapelseberättelse som inte precis var bokstavstrogen mot Bibeln. Gud ville att människan skulle forska om skapelsen. Det förutsatte att människan i någon mån kunde stå fri från skapelsen. Uppdragsforskning är inte alltid tillförlitlig forskning. Gud ville göra människan till en fri betraktare av universum. För att kunna göra oberoende och hederliga betraktelser fick människan inte stå i tacksamhetsskuld gentemot Gud för att Gud skapat henne. Lösningen blev att Gud gav människan förmågan och uppdraget att skapa sig själv med hjälp av hela skapelsens verktygslåda och reservdelsförråd:

Till slut beordrade Den Store Hantverkaren att denna varelse, som inte skulle erhålla några egna och specifika egenskaper, i stället skulle ha tillgång till allt som naturen givit någon annan varelse. Han gav människan en obestämd natur, placerade honom i mitten av världen och sa: "Adam, vi ger dig ingen fast boplats, ingen livsform som är din egen, ej heller några gåvor

som är bara dina. I enlighet med dina önskemål och ditt omdöme kommer du av egen kraft att få och äga varje plats där du väljer att leva, varje livsform och varje gåva som du gör till din. Alla andra ting har en på förhand definierad och fast natur som föreskrivs och regleras av våra lagar. Du ensam har rätt att själv bestämma din naturs gränser och karaktär. Vi har placerat dig i världens mitt så att du kan övervaka allt annat. Du är varken himmelsk eller jordisk, varken dödlig eller odödlig, för att du själv med fritt val och värdighet ska skapa din egen tillvaro så som du önskar. Du har makten att sänka dig till de lägre livsformerna, djuren, och du har makten att återfödas i högre, gudomlig, form.

Pico della Mirandola lyfte helt enkelt ut människan ur skapelsen och lät henne skapa sig själv. "Självförverkliga" är ett modernt ord som hänger ihop med humankapitalismen och dess människosyn. Pico della Mirandola var den som först artikulerade föreställningen om en människa som inte får sin natur definierad av omständigheterna, till exempel Gud, arvet eller miljön, utan självständigt och fritt skapar sitt eget öde. Han fortsätter skriften med att närmare beskriva vad han menar:

Föreställ dig! Vilken generositet av Gud! Vilken lycka för människan! Att själv få välja vad man vill bli... Vilka frön en människa än sår kommer de att växa och bära frukt. Om han sår växtfrön blir han en växt. Om han sår djurfrön blir han ett djur, om han sår änglafrön blir han en ängel och Guds son... Om du ser en person som krälar eländigt på marken och helt och hållet styrs av sin aptit ser du en växt, inte en människa. Om du ser en person som förblindats av tomma illusioner och

helt styrs av sina känslor ser du ett djur, inte en människa. Om du ser en filosof som bedömer saker enligt sitt förnuft ska du beundra honom och följa honom; han är från himlen, inte från jorden. Om du ser en person som omedveten om sin kropp lever i djup kontemplation i sitt sinnes innersta djup är han varken från himlen eller från jorden, han är förkroppsligad gudomlighet.

Budskapet är att människan kan skapa sig själv och får ta konsekvenserna. Detta, avslutar Pico della Mirandola, lägger ett stort ansvar på henne. Hon har inte rätt att missbruka den rätt till självförverkligande hon fått av Gud. Hon måste förvalta sitt pund:

Med tanke på att vi föds under detta villkor, det vill säga att vi kan bli vad vi vill, måste vi vara särskilt försiktiga för att det aldrig ska kunna sägas att vi fötts med lysande utsikter men underlåtit att förverkliga dem och i stället förvandlat oss till djur... Framför allt får vi inte göra den frihet Gud gav oss till något skadligt eftersom avsikten var att den skulle gynna oss. Låt en helig ambition fylla våra själar, låt oss inte nöja oss med medelmåttighet, utan sträva mot det högsta och spänna oss till det yttersta för att nå dit.

Några paralleller

Sannolikt har människor i alla tider ansett att de levt under ovanligt händelserika perioder. Ändå framstår vissa historiska epoker som större brytningstider än andra när de betraktas på lite avstånd. Renässansen var en sådan epok. Likaså brukar upplysningstiden betraktas som ett sådant formativt skede, där historien liksom bryter av i en ny och

oväntad riktning. Mycket talar för att vår tid också är en sådan period.

Ett typiskt karaktärsdrag hos sådana perioder är att mänskligheten söker efter nya vägar, ny kunskap, nya förhållningssätt. De gamla svaren känns inte längre tillfredsställande och det maktetablissemang som härskar i kraft av det gamla tänkandet har inga bra lösningar att komma med. Människor måste söka fritt. Tusen blommor måste få blomma. De namn som senare tiders historiker ger sådana epoker är signifikativa: renässansen betyder pånyttfödelsen; den svenska varianten av upplysningstiden kallas frihetstiden.

Den nya värld som renässansen ville föda fram kunde inte ta form så länge kyrkan bestämde hur världen var beskaffad och hur man skulle tänka. Pico della Mirandolas budskap var förlösande: Gud ville inte längre att människan skulle låta sig definieras och styras av någon annan, utan att hon skulle skapa sig själv efter sin egen vilja. Ett mer framstegsorienterat besked är svårt att tänka sig.

Vi tror att dagens situation är snarlik. En ny värld av rika möjligheter för människan ligger som en hägrande möjlighet i den lockande framtiden. Den potentialen förverkligas bäst om varje människa känner att hon kan och bör förverkliga och förkovra sig själv efter hela sin förmåga. Den gemensamma utvecklingen främjas bäst om varje människa är en utvecklingsmotor. Men det blir svårare för medborgarna att fungera som utvecklingsmotorer om politikerna predikar att medborgarna mår bäst av att styras av centralt placerade experter och intalar medborgarna att de är svaga.

Nu liksom på Pico della Mirandolas tid handlade det i grunden om människans värdighet.

Ett tal om den goda medborgaren

På Pico della Mirandolas tid var välfärdsstaten inte ens påtänkt. Han hade därför ingen möjlighet eller anledning att förhålla sig till den. Men det har vi. Dagens och framtidens samhälle behöver ett element av organiserad medmänsklighet. Därför behöver Pico della Mirandolas människosyn kompletteras med ett stycke av den innebörden. Det stycket är nedanstående tal om den goda medborgaren.

Kombinationen av Pico della Mirandolas människosyn och den goda medborgarens uppfattning kallar vi Picos Princip:

Den goda medborgaren gillar sin nästa. Han vet att det blir bäst för honom själv om andra människor utvecklas, sköter sig och har det bra. Därför är den goda medborgaren solidarisk.

Den goda medborgaren har inrättat välfärdsstaten för att få hjälp att administrera solidariteten.

En av välfärdsstatens huvuduppgifter är att kostnadsfritt ställa vissa basnyttigheter till medborgarnas förfogande. Varför kostnadsfritt? Jo, för att den goda medborgaren inser att det kan gå upp och ner i livet, även för honom själv, och att det vore orättvist om den som det kanske tillfälligt gått nedåt för inte skulle få åtnjuta sådana nyttigheter, till exempel sjukvård.

En annan basnyttighet som den goda medborgaren gärna vill finansiera via välfärdsstaten är utbildning. Ju mer utbildning var och en får, desto bättre blir det för alla, även för den goda medborgaren själv. Han vill därför hellre betala för andras utbildning än riskera att någon på grund av snålhet eller medelsbrist låter bli att utbilda sig.

Ytterligare en av välfärdsstatens huvuduppgifter är att ge ekonomiskt bistånd till dem som tillfälligt eller permanent har svårigheter med försörjningen. Den goda medborgaren inser att han själv – eller hans barn, kusin eller bästa vän - kan hamna i en sådan situation och att vederbörande då kan behöva stöd av sin nästa. Återigen är det ett upplyst egenintresse som motiverar den goda medborgarens solidaritet.

Den goda medborgaren gillar emellertid inte att bli utnyttjad. Han vill inte hjälpa den som inte anstränger sig själv. Den som uppbär stödet måste bemöda sig att så snabbt som möjligt bidra till det goda samhället. Den goda medborgaren ställer krav på sig själv och på sin nästa.

Ej heller vill den goda medborgaren bli utsatt för kampanjer i form av organiserade aktioner från starka påtryckargrupper som vill utnyttja välfärdsstaten och dess tvångsmakt för att komma åt hans egen och andra goda medborgares plånböcker.

Den goda medborgaren är angelägen att ha kontroll över dem som administrerar och bestämmer i välfärdsstaten. Det kallas demokrati, och det gillar han. Han vet att makt korrumpierar och att makthavare för det mesta utvecklar ett synsätt på världen som skiljer sig från synsättet hos dem som föder makthavarna, det vill säga de underlydande. Den goda medborgaren blir synnerligen upprörd om han upptäcker till exempel att de som han skickat att administrera välfärdsstaten har en helt annan människosyn än han själv. Då är risken att han börjar förakta makthavarna och ifrågasätta demokratin.

I en demokrati är medborgarna de politiska makt-havarnas uppdragsgivare. Makthavarnas främsta dygd och uppgift är att respektera den goda medborgaren och att verka i hans anda.

Att välja människosyn

Du väljer själv. Här kan Du öva Dig.

Den människosyn som ska råda i ett samhälle är inte bestämd av stjärnorna, Gud eller naturlagarna. Den bestäms av allmänna opinionen. Människosyn är något man väljer.

Det betyder inte att valet av människosyn alltid är medvetet. I allmänhet tänker man inte så mycket på saken. Men ett omedvetet val är likafullt ett val. Med den här skriften vill vi uppmana alla medborgare att fundera lite över frågan och göra ett medvetet val.

Valet är betydelsefullt. Det var inte förutbestämt att humanisterna skulle vinna kampen om människosynen i renässansens Italien. En kontrafaktisk historieskrivning hade mycket väl kunnat handla om hur renässansens kyrka med inkquisitionens hjälp fått stopp på nytänkarna. Visserligen hade det väl inte blivit så mycket utveckling i Italien och kanske inte heller i det övriga Europa, men för kyrkan var en förlängning av medeltiden troligen ett lågt pris för ett fortsatt maktinnehav.

Övning 1: Testa Dig själv

Det som gäller för hela samhällen gäller också för individer. Var och en väljer sin syn på sig själv. Den finlandssvenska debattören Merit Wager har konstruerat två alternativa sätt att beskriva sig själv:

1. Jag är invandrare, kvinna, medelålders, lågavlönad och inte särskilt välutbildad. Därmed är mina möjligheter att påverka och vara delaktig i samhällsfrågor minimala och jag räknas inte heller med på arbetsmarknaden.
2. Jag är finlandssvensk, kompetent, kreativ, verbal, kunnig på många områden och kan påverka i samhället, i andras och i mitt eget liv. Jag har mängder av kontakter och många olika uppdrag och ett intressant och roligt liv.

Merit Wager har valt självbild nummer 2. Du kan troligen göra motsvarande väsensskilda beskrivningar av Dig själv. Gör det. Bestäm sedan vilken bild Du ska använda för att presentera Dig för Dig själv och andra.

Övning 2: Byt perspektiv

Vi har identifierat två möjliga människosyner för dagens Sverige: metafären och Picos Princip. En människosyn är ett sett att betrakta sin omvärld. Föreställ Dig de två människosynerna som två olika glasögon. Om man tar på sig solglasögon ser världen lite mörkare ut, tar man på sig glasögon med rosa glas ser världen rödaktig ut. Fundera på hur världen ser ut om Du tar på Dig metafår-glasögonen och Picos glasögon.

ATT VÄLJA MÄNNISKOSYN

Vi har provat. Nu ska vi tala om vad vi ser. Prova Du också och undersök om Du ser samma sak som vi.

Vad vi tittar på	Glasögon	
	Metafären	Picos Princip
Metafär-orienterade politiker	Den yttersta garanten för att människor ska kunna leva ett värdigt liv trots att levnadsbetingelserna blir allt hårdare, klyftorna ökar och svagheten oundvikligen breder ut sig.	Tvivelaktiga figurer som inte ens drar sig för att betrakta sina huvudmän som får för att själva kunna behålla och utöka sin makt. Farligt nära att kränka medborgarnas värdighet.
Folkhemmet	Historiens högsta stadium. Nu hotat av globalisering och världskapitalism. Måste bevaras till varje pris.	En omistlig ordning under mitten av 1900-talet. Gjorde mycket gott. Sedan ungefär 1970 hämmande för medborgarna och en broms för utvecklingen.
Skatter	Gör att politiker kan lösa medborgarnas problem på bästa sätt. Bör höjas. Att sänka skatterna är att öka klyftorna och göra samhället råare.	En krona i medborgarens hand används bättre än en krona som politikerna använder för att köpa något åt samme medborgare. Bör sänkas. Att sänka skatterna är att flytta makt till dem som tjänat ihop pengarna och därför bör få njuta frukterna.
Anhängare av Picos Princip	Farligt folk. Vargar. Bryr sig inte om att massor med människor skulle hamna i misär om de fick som de ville.	Typiska svenskar. Medelssvensson. Som folk är mest.

SKÄRP DIG, SVENSSON

Om svensken själv får välja

Svenska folket har föga förståelse för politikernas människosyn.

Vi har argumenterat för att människosynen är resultatet av en viljeakt. Om människan är stark eller svag är inget som vetenskapligt kan fastställas eftersom det inte finns några vetenskapliga normer för styrka och svaghet. Stark är den som anses stark och svag vice versa.

Frågan är vem som har tolkningsföreträdet. Vem ska avgöra om den enskilde medborgaren är stark eller svag? För en anhängare av metafåren faller det sig naturligt att det bästa svaret, som vanligt, formuleras av politiker och centralt placerade experter. Dessa har framfört sin uppfattning (se citaten från Riksdagen tidigare i texten). Enligt dem tillkommer svaghet kollektivt alla judar, barnfamiljer, äldre som inte använder Internet, villaägare, normalinkomsttagare och en hel del andra grupper.

För en anhängare av Picos Princip är det naturligare att låta medborgarna själva definiera sig. Om den enskilde medborgaren är stark eller svag vet ingen annan än hon själv. Ett bra svar på frågan hur det står till med svagheten

och styrkan bland Sveriges medborgare får man bara om man frågar medborgarna.

Det har vi gjort. Och när vi ändå frågade passade vi på att ta reda på hur medborgarna uppfattar sin nästa. Ser de samma sak som politikerna när de betraktar svenska folket eller ser de något annat?

En opinionsundersökning

I oktober 2001 ställde vi med TEMOs hjälp följande tre frågor till ett representativt urval av svenska folket:

1. *I svensk politik talas mycket om de svaga i samhället. Man talar till exempel om behovet av särskilda åtgärder för de svaga. Känner Du själv någon eller några svaga människor?*
2. *Tycker Du att Du själv är svag?*
3. *Hur stor andel av svenskarna tror Du är svaga? Ange ditt svar i procent.*

Vi är medvetna om att stora osäkerheter vidlåder de svar vi fick. Här följer några av de invändningar mot undersökningen som vi fått höra:

- *Svaren är subjektiva.* Det är sant. Svaren är precis lika subjektiva som de uppfattningar som de tidigare citerade riksdagsledamöterna framfört. Det finns ingen objektiv sanning om styrka och svaghet.
- *Man vet inte hur de svarande uppfattar begreppen styrka och svaghet.* Också sant. En del kanske tänker på fysisk styrka, andra på ekonomisk, andra åter på psykisk kraft. Det vet vi inte. Återigen kan man hänvisa att motsvarande problem gäller uttalandena från Riksdagen.

- *Intervjuerna är gjorda på telefon. De svaga har inte telefon. Därför underskattar enkäten antalet svaga.* Det är möjligt. Det är också möjligt att de starka var på jobbet eller på bio när intervjuarna ringde.
- *Om någon anser sig svag kan det ju vara ett tillfälligt tillstånd. Det betyder inte att man konstitutionellt är en svag människa.* Helt korrekt. Tillfällig svaghet kan drabba alla.

De svar undersökningen givit måste tas med reservation. Här följer svaren i procent:

Känner Du själv någon eller några svaga människor?

Ja	63
Nej	33
Vet ej/ej svar	4

Mer än sex av tio svenskar känner en eller flera svaga människor. Vissa variationer finns mellan olika befolkningsgrupper. Den åldersgrupp som känner flest svaga människor är gruppen 45 – 59 år, där 73 procent svarar ja. Andra grupper med hög ja-svarsfrekvens är högutbildade (77 procent), höginkomsttagare (70 procent), egna företagare (73 procent) och offentliganställda (74 procent).

Tycker Du att Du själv är svag?

Ja	10
Nej	88
Vet ej/ej svar	1

Frekvensen ja-svar skiljer sig avsevärt mellan befolkningsgrupperna. Bland dem som är över 60 år är ja-svararna fyra gånger så många (19 procent) som i gruppen 16 – 29 år (5 procent). De högutbildade ligger lågt (7 procent) jämfört

med enbart grundskoleutbildade (16 procent). Låginkomsttagare med en årsinkomst under 150 000 kronor per år ligger betydligt högre (27 procent) än höginkomsttagare (5 procent). Egna företagare ligger lågt (2 procent) jämfört med arbetare (8 procent) och pensionärer (23 procent). Skillnaderna mellan offentligt anställda (7 procent) och privatanställda (5 procent) är försumbara.

**Hur stor andel av svenskarna tror Du är svaga?
Ange ditt svar i procent.**

0 - 4 procent svaga	18
5 - 9	12
10 - 14	19
15 - 19	6
20 - 24	12
25 - 29	8
30 - 34	12
35 +	14

Medelvärde ligger på 21 procent. Medianvärdet ligger på 15 procent. Det betyder att hälften av svenskarna menar att andelen svaga ligger under 15 procent och att den andra hälften av svenskarna menar att andelen svaga ligger över 15 procent.

Vissa befolkningsgrupper tycks vara mer benägna än andra att tro att svenskarna är svaga (även om skillnaderna är rätt små). Så här många procent av respektive befolkningsgrupp anser att mindre än 15 procent av svenskarna är svaga:

Centerpartister	40
Vänsterpartister	41
LO-medlemmar	41

OM SVENSKEN SJÄLV FÅR VÄLJA

Grundskoleutbildade	41
Låginkomsttagare	41
Arbetare	44
Storstadsboende	44
Folkpartister	45
Privatanställda	46
Höginkomsttagare	46
Miljöpartister	48
Offentliganställda	49
Socialdemokrater	49
Företagare	49
Moderater	51
Högutbildade	52
Kristdemokrater	54
Glesbygdsboende	59

Högst bland dem som tror att en mycket hög andel (över 35 procent) av svenskarna är svaga ligger vänsterpartister (24 procent), låginkomsttagare (22 procent), lågutbildade och egna företagare (21 procent för båda). Lägst bland dem som tror att över 35 procent av svenskarna är svaga ligger TCO-medlemmar (6 procent), miljöpartister och tjänstemän (båda 7 procent), höginkomsttagare och högutbildade (9 procent) samt moderater och offentliganställda (båda 12 procent).

Slutsatser man kan dra

- 10 procent av svenskarna är svaga om de själva får bestämma sin status. Man vet inte om det handlar om tillfällig eller permanent svaghet. Man vet inte heller vad de svarande lägger in i begreppet svaghet.
- 63 procent av svenskarna känner en eller flera svaga människor. Det är en förvånansvärt låg siffra, vilket

- följande resonemang visar. En medborgare känner troligen minst 20 andra människor. Två av dessa 20 är, enligt föregående punkt, troligen svaga. Rent statistiskt skulle då alla svenskar känna två svaga människor. Svaret borde vara 100 procent. Det ska till en statistisk snedsits av rejäla proportioner för att inte känna en enda. Ändå hävdar mer än tredjedel av svenskarna att de inte känner någon svag människa.
- När svenskarna redovisar sina uppfattningar om övriga medborgare, alltså om dem den intervjuade inte känner, överskattas svagheten. Den genomsnittlige svensken tror att 21 procent av svenskarna är svaga, medan det "rätta" svaret, om medborgarna får uttala sig om sig själva, bara ligger på 10 procent.
 - Svenskarna anser således att det i deras egen bekant-skapskrets finns färre svaga människor än vad en statistiker skulle förvänta sig. Samtidigt tror svenskarna tydligen att det i den stora anonyma massan finns fler svaga än vad det egentligen finns. De medborgare man känner verkar inte så svaga. De medborgare man inte känner verkar svaga. Det finns alltså en allmän föreställning om mänsklig svaghet som svensken i gemen inte funnit någon grund för i sin egen del av tillvaron.

En slutsats man inte kan dra

Bara tio procent svaga! skulle någon kunna utropa och genast proklamera slutsatsen att vi i så fall knappast behöver välfärdsstaten. Men den slutsatsen håller inte undersökningen för. Kanske skulle långt fler än tio procent uppfatta sig som svaga om de förlorade välfärdsstatens stöd. Kanske skulle det vara ännu färre. Det vet man inget om.

Vår tids kamp är en klassiker

Du kan hoppa över det här kapitlet utan att missa någon viktig tankegång i skriften. Kapitlet visar att just den fråga som behandlas i skriften varit aktuell många gånger tidigare i historien. Under vissa perioder kommer frågan om människosynen upp till ytan och diskuteras mer livligt än annars. Just nu lever vi i en sådan epok.

Genom historien har många uppmärksammade kontroverser handlat om människosynen. Det kan förefalla vara ett obetydligt spørsmål som bara kan intressera filosofer. Men så är det inte. Under den filosofiska ytan ligger frågor om politik och makt, vilket framgår tydligt av exemplet Pico della Mirandola. Det framgår också av den här skriften.

Laguppställningen är nästan alltid densamma. På ena sidan står etablerade makthavare som ofta bygger sin legitimitet på anspråket att deras maktutövning gynnar undersåtarna, som inte skulle klara sig så bra utan överhetens paternalistiska omsorger. På andra sidan står folk som menar att överheten gynnar sig själv mer än undersåtarna och att undersåtarna skulle klara sig bättre med mindre styrning.

Här följer beskrivningar av några tidigare kamper av denna karaktär.

Merkantilister vs liberaler

På 1700-talet var Europas historia havande med kapitalismen. Ett nytt samhällsskick strävade efter att formulera sig och slå sig fram medan ett gammalt med tillhörande världsbild, människosyn, institutioner och makthavare försökte klamra sig fast i tillvaron.

Merkantilismen var det gamla samhällets ekonomiska teori. För merkantilisterna var det viktigaste att staten samlade på sig guld och silver. Ädelmetallerna fick man i betalning för exporten. Därför subventionerades exporten och begränsades importen med tullar. Staten skulle styra och ställa i ekonomin. Arbetare fördes till branscher som staten ansåg ha framtiden för sig.

Merkantilisterna var inte fientligt inställda till den ekonomiska utvecklingen, tvärtom, de bejakade den med kraft, men utvecklingen fick inte hota överhetens allmakt. Prioriteringarna var glasklara: gärna utveckling, men bara om staten fick ha full kontroll.

I grunden låg en människosyn. Människor var svaga, lata och på det hela taget odugliga. Eric Salander, en av de ivrigaste svenska förespråkarna för merkantilistisk löne-reglering och arbetstvång, motiverade sig så här efter studier i Europa:

Man måste utfinna medel, hvarigenom the fria och late fattige af bägge könen, blifwa til arbetet förde... Kähl och Wed taxera the (holländarna, vår anmärkning) högt, målmedvetande at Köld och Hunger drifwer gemene hopen til särdeles flit och arbets-idoghet. Therföre befinnes och, at theas Manufactur Wahror äro både wäl

tilwärcade och goda i sit pris, samt undersälja merendels andra länder. Josua Gee skrifwer, at i England är ofta anmärkt, ther theas klädes-Wärf och andra Fabriquer haft mycket ondt om arbets Folck och spinner-skor när Spannemålen warit i godt Köp; Om the Fattiga kunde med tre dagars förtjänst, få skaffa sig uppehälle för hela Weckan ut, och the öfrige använde till til odygd, lättja och supa. Men då Spannemålen warit dyr, äro the tvungne blefne, at arbeta jemt alla 6. dagar, hvarigenom mer Gods blifwit gjordt.

Inte ens köpmännen förstod vad som var bra för dem. ”Man måste arbeta på att övervinna det motstånd som köpmännen göra mot sitt eget bästa”, skrev Ludvig XIVs finansminister Jean Baptiste Colbert.

Om folket inte styrdes av statens högre förnuft och ordnande vilja var risken alltså att allt gick åt pepparn. Den ledande tyske merkantilistiske skriftställaren Johann Joachim Becher förvånades över att alla inte insåg detta:

Intet synes mig underligare än att man på dessa, de allra svåraste punkterna giver så litet akt och låter var och en nära sig så gott som han kan, det gånge honom hur som helst, han månne fördärvas och samtidigt fördärva många hundra andra...

För nationens, vilket för merkantilisterna på det hela taget betydde statens, och i någon liten mån för det svaga folkets, väl måste staten alltså låta sin reglerande hand vila över ekonomin. Den engelske merkantilisten Sir Francis Brewster menade att ”handeln finner visserligen sina egna vägar, men det kan bliva till nationens undergång om den ej regleras”. Merkantilisterna hade inte ”det minsta förtroende för det ekonomiska livets självläkande krafter”, skri-

ver ekonomhistorikern Eli F. Heckscher och fortsätter så här:

Allting skulle regleras, ingen troddes komma att göra vad som borde göras annat än efter statens minutiösa anvisningar, effektuerade genom straff eller genom belöningar... Man hade... obegränsad tro på de förbättringar som skulle inträda genom ekonomisk politik av den rätta sorten och å andra sidan den djupaste misstro mot vad undersåtarna... skulle företa, om de lämnades åt sig själva.

Det blev helt enkelt bäst för alla, tyckte merkantilisterna, även för det svaga folket, när centralt placerade experter fattade besluten. Staten skulle, enligt merkantilisten Anders Berch, sköta rikets ekonomi på samma detaljerade och noggranna sätt som en bonde sköter sin gård:

Staters och Rikens hushållning förhåller sig på samma sätt som privata personers.

Om jag har en gård på landet, så bör jag lämpa den ena hushållsbranschen efter den andra, om det skall gå väl... Är jag okunnig om, huru mycket en karl bör dika, stänga, plöja, tröska, på en dag, så har jag ingen kontroll på hans lättia; jag vet då icke huru många hion jag behöver till mina sysslor; med et ord jag är i confusion och blifver på slutet en tiggare.

Samma sak är med Rikshushållningen: där måste vara en proportion emellan Land och folk, folk och näring, näring och näring, och sådant måste ankomma på en noga undersökning öfver landets areale innehåll, fruktbarhet, climat, folks antal, stånd, näring, penningeförråd, med mera. Då kan man se, huru mycket folk där kan lefva, hvad afkastning jorden kan gifva, huru mycket

och hvad boskap där kan hållas, huru stor consumption af egen product landet sielf gör och hvad det til andra kan aflåta... In summa, då vore hushållningen i ordning, ingenting för mycket... ingenting för litet... inga sysslor ogjorda, ty hvar skulle skiöta sitt.

Liberalerna protesterade med eftertryck. Grundbulten i deras föreställningar om hur en ekonomi ska skötas var tilltron till den enskilda människans ädla förnuft, vilket de ansåg vara stort nog att leda inte bara den enskilda människan, utan hela landet, på rätt väg. Författaren Johan Henric Kellgren var en framstående liberal:

Då hvarje Medborgare i et Samhälle, efter råd, lägenhet, håg och skicklighet, får söka sin bärjning, sin välmåga och rikedom genom alla de medel och hvilka hälst af de medel, som han sjelf finner tjenligast, och som icke strida mot allmänt väl; då äger detta Samhälle en fullkomlig frihet i näringar; der kan ej annat hända, än at hvar och en Medborgare, följakteligen hela Riket vinner en fullkomlig lycksalighet.

Nils von Rosenstein, Svenska Akademiens förste ständige sekreterare, var en annan förnuftsforespråkare. Han gil-lade inte statens ambitioner att sätta sina egna idéer framför medborgarnas förstånd:

Men om af alla våra förmögenheter förståndet är den ädlaste, hvad annat bevis skall väl behövas, att upplysning är en väsentlig del af vår lycksalighet, än att den födes af förståndets bruk? Skaparen har ej skänkt oss förgäfves förståndet, icke förgäfves satt henne utom menniskors våld. Huru har då någon dödlig trott sig äga

rättigheter att förhindra förståndets bruk, trott sig äga förmåga att fjettra tanken?

Vad staten ska göra är för liberalerna uppenbart, nämligen att låta bli att stå i vägen för de förnuftiga människorna. Kellgren igen:

Det är så i naturen, at hvar och en människja sjelfmant söker sit uppehälle och välstånd, at några nya motiver synas föga nödvändige. Behofvet är nog, at gifva henne både håg och medel härtill. Regeringens skyldighet är blott, at icke förbjuda dessa medel; tvärtom at göra dem många, fria, lätta och säkra.

Den österbottniske prästen Anders Chydenius, ibland kallad "Nordens Adam Smith", var kanske den främste av alla 1700-talets svenska liberaler. Han förklarade att statens ingrepp för det mesta är skadliga för landets ekonomi, för den "nationella vinsten", och att staten borde låta bli att lägga sig i:

Häraf flyter altså sjelfmant, at det blifwer onödigt för Högsta Magten, at genom några författningar draga arbetare från den ena näringen til en annan.

Huru många Stats-Män hafwa icke likwäl syslosatt sig med detta. Nästan hela Europa arbetar därpå, at genom twång eller förmoner draga folket utur sina förra näringar och föra dem in uti andra. Man berömmar sig af så stor Nationnal winst, som den nya tilverkningens värde är, och glömmar oftast bårt, at de därwid nyttjade arbetare i sin frihet torde hafwa tilverkat waror i sin förra handtering til lika högt eller högre värde; då det i ena fallet war ingen winst; men i det andra en werckelig Nations förlust.

En enda författning, nämligen den, at kunna minska våra författningar, har... blifwit mig et fägnasamt arbetsämne, hwilket jag såsom det aldräförsta och wiktigaste, innan några nya nu göres, wille på det högsta Recommendera.

Adam Smith själv argumenterade att individen visste bättre än staten vad hon skulle göra med sitt liv och att näringsfrihet därför borde införas:

En fattig mans arvegods ligger i hans händers duglighet och styrka. Att hindra honom från att begagna denna duglighet och styrka på det sätt han finner för gott utan att skada sin nästa är en uppenbar kränkning av denna allra heligaste rättighet...

När alla system av såväl förmåner som restriktioner helt och hållet avskaffas, slår därför den naturliga frihetens enkla och begripliga system igenom av sig självt. Var och en tillerkänns full frihet att, under förutsättning att han inte bryter mot rättvisans regler, söka sitt eget intresse på sitt eget sätt och investera både sitt arbete och sitt kapital i konkurrensen med det arbete och kapital som investeras av varje annan människa eller klass av människor.

Men varifrån fick merkantilisterna sin mörka människosyn? Varför ansåg de människorna vara lata och odugliga? Det är inte folket som är eländets orsak, säger Chydenius, utan staten och överklassen. Den påstådda odugligheten blev statens ursäkt för fortsatt maktutövning:

Låt oss icke skylla Nation och dess genie för sin tröghet: skjutom icke skulden på fördärfwade seder... Ju mer det gifwes i et Samfund tillfälle för en del, at lefwa

af andras möda, och ju mindre andra få sjelfwa frukten af sitt arbete, ju mera dödas idogheten: de förra blifwa öfwermodige, men de senare förtwiflade, och båda två försumlige...

Arbetsamhet och flit fordra et muntert mod och en ständig täflan, om de ej snart skola slakna av. De gifwas aldrig under oket; men där de af frihet, snäll afsättning och egen winst uplifwas, blifwer den naturliga trögheten öfwerwunnen...

Det sätter en Svensk man i åtnjutandet af sin ömmaste och största rätt uti Naturen, som Allmagten förlänt honom, såsom en människa, nämligen, at uti sin anletes swett få föda sig, på hwad sätt han bäst kan.

Det rycker lätjans örnegåt undan deras armar, som nu på sina Privilegier kunna säkert såfwa bårt två tredjedelar av sin tid. Alla utwägar at lefwa utan arbete blifwa afskurna, och ingen annan, än den flitige, kan blifwa wälmående.

När han ändå är igång passar Chydenius på att varna sina ståndsbröder:

Tro vi at de äro födda til trälar och vi til herrar, och föreställa oss vara i oryggelig besittning af detta Herrevälde, aldrig komma i hog at de kunna lefwa oss förutan, men vi intet dem...

Liberalerna vann kampen om människosynen även om det tog tid. På 1800-talet avskaffas skråtvånget, förbudet mot handel och hantverk på landet och en rad andra utvecklingshinder. Näringsfriheten var införd. Vägen till välfärd hade öppnats.

Storinkvisitorn vs Jesus

I första volymen av Dostojevskijs *Bröderna Karamasov* förekommer Legenden om Storinkvisitorn. Legenden är ett litterärt projekt som upptar en av bröderna, Ivan. Stycket handlar om Jesu återkomst till jorden, ett besök som Ivan förlägger till femtonhundratalets Spanien. Handlingen förligger ”i Sevilla, under inkquisitionens hemskaste tid, då bålerna dagligen flammade i landet till Guds ära och då ’I lysande autodaféer man brände arga kättare.’” Ivan fortsätter:

Ja, det var naturligtvis inte den ankomst, som Han hade utlovat i tidernas fullbordan, då han skulle visa sig i hela sin himmelska härlighet... Nej, Han ville bara för ett ögonblick besöka sina barn och just på den plats där kättarbålen då sprakade. I sin oändliga barmhärtighet vandrar Han ännu en gång bland människorna i samma gestalt som för femton sekler sedan... Han kommer stilla och obemärkt, men – egendomligt nog – alla känner igen Honom. Med oemotståndlig makt drivs folket till Honom och omringar Honom, och skaran som följer Honom växer allt mer och mer... Han sträcker ut sina händer mot dem och välsignar dem, och från beröringen av Hans händer eller Hans kläder utgår en läkande kraft.

Jesus gör ett underverk, väcker en död liten flicka till liv. Bland folket hörs bestörta utrop och snyftningar. Då kommer storinkvisitorn, ”en nästan nittioårig gubbe, hög och rak, med förtorkat ansikte och djupt liggande ögon”. Storinkvisitorn är inte alls förtjust över Jesu återkomst. Han beordrar vakterna att gripa Honom och föra Honom till fängelsevalven i den Heliga Tribunalens byggnad. På kvällen, när luften ”doftar av lager och citron”, kommer

storinkvisitorn ensam på besök hos fången. ”I morgon skall jag döma Dig till döden och bränna Dig på bål som den argaste av kättare”, öppnar han och håller sedan, under Jesu tystnad, en lång monolog där han anklagar Jesus för en felaktig människosyn:

Var det icke Du, som så ofta sade: ’Jag vill göra eder fria’. Du har nu sett dessa ’fria’ människor... I femton sekler har vi dragits med denna frihet, men nu är det avslutat, avslutat tryggt och fast! Du tror det icke? Du ser milt på mig och bevärdigar mig icke ens med Din vrede? Så vet då, att nu, just nu, är dessa människor mer än någonsin övertygade om att de är fullkomligt fria, och likväl ha de själva burit fram sin frihet och ödmjukt lagt den för våra fötter... Ty först nu har det för första gången blivit möjligt att tänka på människornas lycka.

När människorna tröttnat på den frihet Jesus gav dem – och de misslyckanden som friheten leder till – väljer de bort friheten och vänder sig till kyrkan för att få bröd, förklarar storinkvisitorn:

(Vi skall) ge dem mat, och det skall vi göra i Ditt namn. Men vi ljuga då vi säga att det är i Ditt namn. O, aldrig, aldrig skall de kunna stilla sin hunger själva utan vår hjälp! Ingen vetenskap skall giva dem bröd, så länge de förbli fria, men slutet blir att de kommer till oss och lägger sin frihet för våra fötter och säger till oss: ’Gör oss hellre till slavar, men giv oss mat!’ De skall slutligen själva begripa att frihet och tillräckligt med bröd för alla tillsammans är otänkbart, ty aldrig, aldrig, skall de förstå att dela sinsemellan! Och likaså skall de inse att de aldrig heller kunna bli fria, emedan de är kraftlösa...

Och även om tusenden och tiotusenden följa Dig i det himmelska brödets namn, vad skall det bli av de millioner och tiotusen millioner, som icke ha kraft att försmå det himmelska brödet för att vinna det himmelska? Eller är det endast de tiotusende stora och starka som är Dig kära, och de övriga millionerna, talrika som havets sand, de svaga, som dock älska Dig, skall de blott tjäna som material för de stora och starka? Nej, för oss är även de svaga kära...

Tänkte Du verkligen inte på att människan till sist skulle förneka och bestrida Ditt exempel och Din sanning, då man belastade henne med en så fruktansvärd börda som fritt val?

Du (hade) en alltför hög tanke om människorna, ty de är ju trälar... Se Dig omkring och döm själv: femton sekler har förflutit, men gå bort och betrakta dem: Vem har Du höjt till Dig? Jag bedyrar, människan är skapad svagare och sämre än Du trodde. Hur skall människan kunna utföra detsamma som Du?

Om Du hade värderat (människan) mindre, skulle Du också ha fordrat mindre av henne, och detta hade mer liknat kärlek, ty hennes börda hade då blivit lättare. Människan är svag...

Du kan naturligtvis med stolthet peka på dessa frihetens barn, som levat fritt i kärlek och ädel uppoffring i Ditt namn. Men kom ihåg att de blott är några tusen, och därtill gudar! Men de andra? Icke kan de andra svaga människorna hjälpa att de icke kunde uthärda detsamma som de starka?... Har Du verkligen bara kommit till de utvalda och för deras skull?

Vi skall också overse med deras synder, de är svaga och kraftlösa, och de skall älska oss som barn, därför att vi tillåter dem att synda. Vi skall säga dem att varje synd kan försonas, om den begås med vår tillåtelse, och vi

tillåter dem att synda, emedan vi älska dem och straffet för dessa synder, nå ja – det påtar vi oss själva. Vi tar det på oss, och de skall avguda oss som sina välgörare, som tagit på sig deras synder inför Gud...

Och alla skall bli lyckliga, alla millionerna av levande varelser, utom de hundratusen som styr dem. Ty endast vi, vi som bevara mysteriet, endast vi skall bli olyckliga...

...om det finns någon som mer än andra förtjänat vårt bål, så är det Du. I morgon bränner jag Dig. Dixi.

Storinkvisitorn hade en klar och genomtänkt människosyn som vi känner igen. Bortsett från ett litet fåtal starka är människorna i gemen svaga. De flesta uthärdar inte friheten. Därför mår de bäst av att styras av välvilliga, omtänksamma och kärleksfulla herdar, kyrkoherdar i det här fallet. Jesus, som tyckte annorlunda, var helt klart en varg.

Eftersom risken var stor att Jesus återigen skulle förkunna människornas styrka, storhet och värdighet och människorna kanske gilla Hans ord tyckte storinkvisitorn att det var säkrast att, för andra gången, ta livet av Honom.

Socialingenjörer vs folkbildare

Socialdemokratin, liksom andra politiska partier, inkorporerar tankegods från många skilda idétraditioner och intressen. Under 1900-talets första hälft förekom flera stora debatter inom partiet, som i långt större utsträckning än senare var idébaserade. Efter de första regeringserfarenheterna på 1920-talet, till exempel, var diskussionen livlig om hur den demokratiska socialismen skulle förverkligas.

I dessa debatter kan man skönja två centrala tankespår som i viss mån levt kvar inom arbetarrörelsen fram till våra

dagar. Det ena tankespåret var just det som tidigare beskrivits i denna skrift, nämligen föreställningen att människorna var svaga och att det därför blir bäst om politiker och centralt placerade experter fattar besluten. Anhängarna av detta tankespår har vi kallat socialingenjörerna. Det andra tankespårets företrädare har vi kallat folkbildarna. Folkbildarna betraktade människan som myndig aktör och begåvad nog att fatta väl övervägda beslut om sitt eget liv.

Socialingenjörerna hade ambitionen att, som det så ofta har formulerats, lägga livet till rätta för människorna. Socialingenjörerna ansåg sig i kraft av sin bildning, kunskap och skolade förnuft och med statens maktmedel kunna inrätta medborgarnas tillvaro på ett mer fördelaktigt sätt än medborgarna själva hade förstånd till. Denna patriarkaliska och välvilliga grundtanke uttrycktes i allt från arkitekturen till barnavårdsmanualerna.

Gunnar och Alva Myrdal har ofta fått ge ansikte åt denna tankeströmning. Gunnar Myrdal menade bland annat att staten artikulerar de svaga människornas ädlaste ambitioner och värderingar bättre än de själva förmår:

Staten är naturligtvis kollektivt uppbyggd och kontrollerad av människorna. Av dessa är de flesta svaga käril, drivna att bli otrogna sina egna ideal. De befinner sig under inflytande av konkurrensen om förtjänstmöjligheterna, har bekymmer för social status, sex och andra slags kortsiktiga intressen och jalousier, som utgör orsaksfaktorer till individernas beteenden och implicita värderingar på det lägre planet. Men då människorna tänker och handlar genom sina formella institutioner kommer deras högre värderingar på den mera allmän-giltiga nivån till sin rätt och utövar mer inflytande.

Myrdals stack inte under stol med att det handlade om att uppfostra folket och lära dem goda vanor, precis som man gör med barn. Det gällde bland annat att:

... gradvis vänja människorna att bo praktiskt, uppfostra dem till en från deras egen synpunkt riktigt inställd bostadsefterfrågan. Konsumtionen behöver faktiskt styras i konsumenternas eget intresse. Människor måste vänjas vid att borsta tänderna och äta tomater, innan de komma att uppskatta det slagets konsumtion och likadant är det med förnuftigt anordnade bostäder...

Dåliga vanor måste vridas rätt. De oförståndiga upplysas. De ansvarslösa väckas. Det är här utrymme för en omfattande samhälleligt organiserad folkuppfostrings- och propagandaaktion...

De mest förhårdade syndarna mot goda bostadsvanor kommer att förbli oberörda av så milda påverkningar. De kan endast nås genom en effektiv offentlig bostadsinspektion. Denna måste i sista hand stödja sig på lagstiftning och polismakt...

Tanken att människorna själva kunde besluta om sin tillvaro var helt främmande för Myrdals:

Det kommer i framtiden icke att framstå som socialt likgiltigt vad människorna göra av sina pengar: vilken bostadsstandard de hålla, vad slags föda och kläder de köpa och framförallt i vad mån barnens konsumtion blir tillgodosedd. Tendensen kommer i alla fall att gå mot en socialpolitisk organisation och kontroll, ej blott av inkomsternas fördelning i samhället utan även av konsumtionens inriktning inom familjerna.

Folkbildarna hade en helt annan syn både på staten och medborgaren. Människan ”är skapad för frihet och fri samverkan”, skrev kooperatören och kommunikationsministern Anders Örne, som enligt Anders Isaksson var ”en kylig ekonomisk analytiker med en närmast religiös tro på konkurrensens och frihandelns avgörande betydelse för välstånd och framåtskridande”.

Just inom Kooperationen framträdde folkbildaridealet med särskild tydlighet. För kooperatörerna stod staten med alla sina regleringar som garanten bakom ett orättfärdigt monopol- och privilegiesamhälle, som Kooperationen ville utmana genom fri konkurrens. Konsumenterna skulle bestämma genom sitt fria val, skrev Örne:

Konsumentkooperationen allena uppfattar människan och hennes mänskliga behov som det grundläggande för hela försörjningssystemet, såsom dess drivkraft och ändamål. Den vill därför lägga den yttersta bestämmanderätten hos människan i hennes egenskap av konsument... Staten får icke genom lagstiftning hindra medborgarna att var för sig eller i samverkan tillvarata sina intressen inom rättens och moralens gränser... Privilegier och monopol får icke beviljas av staten eller upprätthållas genom statens tvångsmakt.

Folkbildarna satte den enskilda, unika individen i centrum. Samhället skulle utvecklas genom individernas förkovran, inte genom förflyttning av ansvaret över människorna från människorna själva till någon annan, till exempel staten. Så här skrev folkbildaren inom ABF Odal Ottelin:

Den stora folkbildningsuppgiften är individernas utveckling som individer. När vi se den myllrande massan av människor, som sträva och arbeta, som njuta och

lida... då glömma vi lätt, att var och en av dem är en värld för sig, olik alla andra, sammansatt av sina egna säregna begåvningselement och ödesmöjligheter. En värld, som människolivet aldrig skall finna återupprepad. Denna värld för sig, denna mikrokosmos, som människan är, har sin rätt och sin plikt...

Den individualismen är rätten och plikten att på eget ansvar förvalta det pund man fått...

Det har funnits tider, då individualismens tanke över-skuggats av maktens organisation. Under medeltiden hette det Kyrkan. Nu börjar det heta Staten. Men man begär inte ostraffat den synden att flytta över ansvaret från den enskilda människan till institutionen. Det, som lyfter världen, är att de enskilda människorna lyftas. Det, som lyfter den enskilda människan, är det personliga ansvaret.

Folkbildarna var oroliga för vad som kunde hända om staten la sig i för mycket. Så här filosoferade Nils Karleby, en av arbetarrörelsen ledande ideologer före andra världskriget:

Lika litet som ett samhälle kan undvara det fria initiativet, lika litet kan det utan att skada sig själv avskaffa rätten för individen att sträva framåt. Ett samhälle, som utan åtskillnad gäve alla lika, som icke på något sätt läte en överlägsen duglighet eller en överlägsen flit belönas, skulle korrumpas. Redan nu kan man inom arbetarklassen finna denna tanke framförd med mycken skärpa. Det understödssystem, som måste igångsättas under kristiden, ha givit många tillfällen till lärorika exempel. En person som arbetat flitigt, levat ordentligt och sparsamt och sört för en facklig utbildning, som gjort honom relativt välställd, får intet under-

stöd. En annan, som börjat under samma förutsättningar, som icke på grund av yttre orsaker utan endast av egen slöhet och oordentlighet blivit kvar på lägsta nivå, får däremot. Och detta understöd måste den ordentlige, och ur samhällets synpunkt värdefullare medborgaren betala! Den har icke vistats bland arbetare, som icke förnummit knot häröver. Och med full rätt höjes det. Solidaritet kan icke omfatta vad som helst...

Exemplet vill icke säga mer än det säger: att intet samhälle kan bestå, som låter dugligheten och framstegsviljan klavbindas i bördor för odugligheten och lättjan, att en viss grad av ekonomiskt självansvar är oundgängligt för ett friskt samhällsliv. Icke minst på denna grund måste ju det nuvarande samhället gå under. Den nuvarande samhällsordningen garanterar icke "fritt lopp för alla dugliga".

Att folkbildarna ville sätta medborgarna framför staten innebar inte att de inte ville ställa krav på medborgarna. Det var en hel del tal om plikter. Så här skrev Ottelin:

Men det finns en annan individualism, och den hör till de odödliga värdena i livet. Den bottenar i insikten om att den enskilda människan är en kraftkälla, att det hela får sin styrka ur alla dessa kraftkällor, och att, om icke var enskild ägde sin levande egenart, att det hela bleve en mekanisk massa och livet bleve fattigt. Denna individualism innebär, att varje människa skall ha rätt och plikt att utveckla sina goda krafter, så långt hon kan, men icke för att bruka det endast för sig men också för att fritt och självständigt göra en insats i utvecklingen. Genom sitt arbete, genom vad han uträttar och framför

allt genom vad han i anda och sanning är, skall denne göra sin insats i mänsklighetens utveckling.

Folkbildarsynen vägledde länge socialdemokratien – inte minst genom Per Albin Hansson och Gustav Möller. Dess udd var riktad mot det privilegiesamhälle som i många stycken rådde. Men när socialdemokratien väl erövrade samhällets mäktigaste bastion, nämligen staten, och började känna sig trygg i maktinnehavet, tog socialingenjörernas synsätt överhanden.

**DEKLARATIONEN
OM DE
MEDBORGERLIGA
SKYLDIGHETERNA**

SKÄRP DIG, SVENSSON

Inledning

På toaletterna på statens järnvägsvagnar fanns förr i tiden en skylt med inskriptionen: "Lämna toaletten i det skick Du själv önskar finna den."

Detta gäller inte bara SJs toaletter, utan även livet självt. Vi anser att varje medborgare är skyldig att anstränga sig för att lämna det i det skick hon själv hade önskat finna det. Alla medborgare har ett stort och oavvisligt personligt ansvar.

Vi är inte de enda som anser – eller har ansett - detta. "Gör Din plikt, kräv Din rätt" är en gammal fin socialdemokratisk devis. Sedan den devisen senast fladdrade på fanorna i förstamajsolens glans och utslungades från talarstolar så har mycket hänt. De mänskliga och medborgerliga rättigheterna har stadfästs i FN-deklarationer och i konstitutioner i många länder, även Sverige. Men vad har hänt med plikterna? Har de upphävts genom någon sorts beslut i FNs säkerhetsråd? Förintats av terrorister? Dött sottedöden av att aldrig åkallas? Vi vet inte. Vi vet bara att man inte pratar så mycket om dem numera.

Det borde man göra. Finns det deklarationer om rättigheter borde det finnas deklarationer om skyldigheter.

Subsidiariteten är ett fundamentalt begrepp. Subsidiaritet betyder att beslut bör fattas på lägsta möjliga nivå. I ett herde-får-vargsamhälle innebär subsidiariteten att herdarna måste fatta besluten. Fåren kan man ju inte begära så mycket av. Men i ett samhälle med starka medborgare kan beslut och ansvar i mycket större utsträckning ligga hos medborgarna. Medborgarna får en uppsättning nya skyldigheter.

Enligt en av myterna om demokratins ursprung samlades människorna på en äng och slöt ett "socialt kontrakt" eller "samhällskontrakt" med varandra. Av det sociala kontraktet framgick bland annat hur överheten skulle tillsättas och vad den fick göra. Dessa regler brukar sammanfattas i en författning eller konstitution.

Man kan föreställa sig att medborgarna i ett sådant grundarögonblick, då de träffas för att ena sig om en konstitution, passar på att samtidigt anta en deklaration om de medborgerliga skyldigheterna, som de låter ingå i samhällskontraktet.

Här kommer ett förslag till formulering av de medborgerliga skyldigheterna att föreläggas medborgarna för beslut vid detta högtidliga tillfälle.

De medborgerliga skyldigheterna

Vi, representanter för svenska folket, som samlats i syfte att främja vårt samhälles gemensamma lycka och framgång har utvecklat tankar om hur ett gott samhälle kan skapas och vidmakthållas.

Människan är inte bestämd av yttre omständigheter som till exempel arv och miljö, utan förmögen att i kraft av egna ansträngningar och andras stöd utvecklas i den riktning hon själv önskar, vare sig målet är att bli ängel eller vidunder.

Frihet är en nödvändig förutsättning för att hennes fulla goda potential ska förverkligas just eftersom hon inte är förutbestämd och det därför inte finns något färdigt mönster hon kan följa. Människan själv måste bana sin egen väg och skapa sitt eget öde.

Men denna fria, självförverkligande människa är samtidigt en social varelse. För varje enskild människa är andra människor den viktigaste omvärldsfaktorn. Var och en av oss är en del av vår nästas miljö. Var och en av oss har ett ansvar för att bete oss så att vi själva blir en så god utvecklingsmiljö för vår nästa som möjligt. Varje människa som i frihet ska förverkliga sina möjligheter har därför

intresse av att de övriga axlar vissa skyldigheter. Dessa kallar vi de medborgerliga skyldigheterna.

Det är vår fasta förvissning att samhället blir ett gott samhälle om medborgaren i gemen åtar sig dessa medborgerliga skyldigheter.

De medborgerliga skyldigheternas objekt är vår gemenskap, vårt samfund, vårt samhälle. Syftet med de medborgerliga skyldigheterna är att värna om denna gemenskap. Även om de åtgärder som följer av de medborgerliga skyldigheternas utövande riktas mot en enskild människa så får det konsekvenser inte bara för den människan, utan också för kollektivet.

Vad Du gör mot var och en av dessa medmänniskor, det gör Du också mot vår gemenskap. Du har inte bara mänskliga skyldigheter mot Din nästa, utan också medborgerliga skyldigheter mot oss alla.

De åtta skyldigheterna

De åtta medborgerliga skyldigheterna indelas under fem huvudrubriker enligt följande:

Du ska ta vara på Dig själv

- Du ska utveckla Dina möjligheter
- Du ska bära Din egen börda

Du ska ta vara på Din nästa

- Du ska behandla andra som jämlikar
- Du ska göra goda gärningar
- Du ska i ord och handling påminna andra om Deras medborgerliga skyldigheter

Du ska respektera gemensamma beslut

- Du ska följa lagen och även i övrigt uppfylla Dina förpliktelser mot staten

Du ska bygga tillit

- Du ska vara pålitlig

Du får inte glömma toleransen, förlåtelsen och nåden

- Du ska ha överseende med Din egen och Din nästas ofullkomlighet

Under varje medborgerlig skyldighet har vi, liksom Martin Luther i hans Lilla Katekes, formulerat frågan ”Vad är det?” och sedan försökt förklara vad vi menar.

1. Du ska utveckla Dina möjligheter

Vad är det?

Naturen eller Gud (eller vem Du än vill sätta i dessas ställe) har gett Dig medfödda förutsättningar. Alla människor har olika förutsättningar. Men var och en är skyldig att förvalta sina förutsättningar på bästa sätt. Var och en är sitt eget utvecklingsprojekt. Den som är kristen känner igen detta krav från Jesu liknelse om tjänaren som hade ett pund att förvalta.

Kravet är inte att Du ska åstadkomma något stort och märkvärdigt. Kravet har över huvud taget inte med resultatet av Dina ansträngningar att göra. Kravet har just med ansträngningarna att göra. Du är skyldig att anstränga Dig för att göra det bästa av Ditt liv.

Det är inte för Din egen skull detta krav ställs på Dig. Om Du vore en ensam Mozart på en öde ö skulle det inte spela någon roll om Du inte omsatte Din musikalitet i operor och symfonier. Men Du lever inte på en öde ö, utan tillsammans

med andra människor. Det är för deras skull Du är skyldig att göra det bästa av Ditt liv. Tänk så mycket fattigare världen varit om Mozart och Beatles inte tillvaratagit sin musikalitet!

Det betyder inte att varje människa är en potentiell Platon eller Einstein. Men alla kan hjälpa till att göra världen till en drägligare plats. Om kirurgen försöker bli en bättre kirurg kan fler liv räddas. Om pappan försöker bli en bättre pappa blir färre barn empatistörda våldsverkare och tjuvar. Om trädgårdsmästaren blir en bättre trädgårdsmästare kan medmänniskorna njuta av vackrare rabatter.

Och kom ihåg att det inte är resultatet som räknas, utan ansträngningen. Ingen människa är så usel och oduglig att världen inte blir lite bättre om hon anstränger sig än om hon inte anstränger sig.

Det är förstås inte säkert att världen förstår vad Du håller på med. Det händer att samtiden inte uppskattar enskilda människors ansträngningar. Några får upprättelse senare i livet och en och annan får upprättelse först efter sin död, van Gogh till exempel. Men många strävar utan att någonsin få den erkänsla de tycker sig förtjäna. Trots det är deras strävan värdefull.

Om inte alla frön försökte gro skulle inte bara de frön misslyckas som hamnade på hälleberget, utan också de som landade i god jord. Vad som är hälleberg och vad som är god jord vet fröna inte förrän deras fröliv är slut.

Kort sagt har Du fått resurser av tillvaron som Du är skyldig att för andras (och rimligtvis också för Din egen) skull utnyttja så väl Du kan.

2. Du ska bära Din egen börda

Vad är det?

Människor kan försörja sig antingen av eget eller av andras arbete. Att leva av andras arbete är ofta det enklaste. Därför

väljer många spontant den lösningen om den står till buds. Men ju fler som inte bär sina egna bördor, desto större bördor läggs på andra.

Självklart har andra rätt att försörja en medborgare om de har råd och lust. van Gogh sålde inte en tavla under hela sitt liv, utan levde på andras bekostnad. Världen har mycket att tacka hans mecenater för. Poängen är inte att mecenaterna skulle förmenas rätten att försörja van Gogh, utan att van Gogh ska sträva efter att stå på egna ben och absolut inte har någon rätt att kräva sitt livsuppehälle av andra.

Skyldigheten är inte ovillkorlig. Den handlar om en strävan. Den handlar om att Du efter bästa förmåga ska försöka klara Dig själv. Ibland går det inte. Människor kan hamna i livssituationer då de behöver andras stöd till uppehållet. Detta innebära inte nödvändigtvis att de bryter mot skyldigheten. Det viktiga är deras strävan och ärliga ambition att klara sig på egen hand.

En orättvis skyldighet, kan någon hävda, eftersom den till gagnet riktar sig mot de fattiga snarare än de rika. Den som har ärvt en förmögenhet och lever i ljuvaste sysslöshet bryter inte mot denna medborgerliga skyldighet. Men det betyder inte att vederbörandes tillvaro är kravlös. Fortfarande gäller kravet att utveckla sina möjligheter, vilket knappast är förenligt med en alltför utstuderad lättingstillvaro. Dessutom ska hon enligt den medborgerliga skyldigheten nummer fyra göra goda gärningar, och det har hon troligen desto större möjligheter till ju rikare hon är.

En följd av denna medborgerliga skyldighet är att Du ska vara återhållsam med att utnyttja stöd från andra. Du ska inte nödvändigtvis utnyttja alla de bidrag Du har rätt till. Du ska exempelvis inte sjukskriva Dig annat än när en tvingande nödvändighet föreligger.

Till Din börda hör inte bara Du själv utan även de andra människor som Du valt att sätta till världen och därmed tagit ansvaret för så länge de inte kan göra det själva, alltså Dina barn.

En möjligtvis hårresande sträng tolkning av denna medborgerliga skyldighet är att Du då och då bör känna efter om Du verkligen uppfyller den även när Du till exempel har anställning och får lön. Det finns många fripassagerare som inte gör tillräcklig nytta för de pengar de tjänar, inte minst bland dem som har ospecifika uppgifter och höga löner. Se bortom den slöja pengarna hänger framför verkligheten och fråga Dig om Du ger lika mycket tillbaka som Du får.

Envars medborgerliga skyldighet att bära sin egen börda ska också läsas i kombination med envars medborgerliga skyldighet att utveckla sina möjligheter. Kravet att utveckla sina möjligheter upphäver inte kravet på egen försörjning. De två kraven har samma dignitet även om detta kan vara svårsmält för de många i vårt samhälle som anser att deras intressen och sysselsättning har ett Högre Värde och att staten därför borde tvinga övriga medborgare att försörja dem.

3. Du ska behandla andra som jämlikar

Vad är det?

Hur stora än olikheterna må vara mellan medborgarna vad gäller rikedom, begåvning, skönhet och allehanda specialförmågor är människovärdet lika fördelat. Eftersom människovärdet ligger till grund för vår mänskliga värdighet är denna värdighet lika fördelad. Ingen har större mänsklig värdighet än någon annan.

Metafårens människosyn innebär att människor är ojämlika. De flesta är får, några vargar och några herdar.

Mellan människor som är så olika kan ingen äkta jämlikhet etableras.

Genom Picos Princip uppstår en möjlighet till jämlikhet i samhället. Du är skyldig att förvalta denna möjlighet. Du ska behandla Din nästa som Din jämlike.

Du ska inte förhåva Dig över andra människor eller tycka Dig förmer. Varje form av elitism, det vill säga föreställningen att en viss grupp är överlägsen (respektive underlägsen) en annan grupp, är ett återfall i metafårens ojämlika människosyn. Detta gäller även om de som anser sig överlägsna har de mest lovvärda ambitioner, till exempel att agera herdar för de underlägsna.

På samma vis som Du erkänner, bejakar och ser Dina egna fördelar ska Du erkänna, bejaka och se Din nästas goda sidor. Du behöver bli sedd och uppmärksammas av andra och andra behöver bli sedda och uppmärksammade av Dig. Var generös mot Din nästa. Uppskatta Din nästa efter förtjänst.

Liksom Du respekterar andras värdighet och betraktar dem som jämlikar ska Du respektera din egen värdighet. Du ska uppföra Dig som en jämlike. Du ska inte framställa Dig själv som offer, Du ska inte lämpa över Ditt ansvar på andra, Du ska inte skylla ifrån Dig.

Om Du inte i Dina egna ögon och i Ditt eget uppförande upprätthåller Din värdighet kan Du inte räkna med att andra ska respektera den och betrakta Dig som en jämlike. Jämlikheten börjar hos Dig själv, inte hos Din nästa.

4. Du ska göra goda gärningar

Vad är det?

En scout får lära sig att göra minst en god gärning varje dag. För scouter verkar detta krav överkomligt. Det är det även

för andra människor. Vi har alla en medborgerlig skyldighet att göra goda gärningar.

Denna medborgerliga skyldighet innebär inte att vi alla bör bli som Moder Teresa eller Florence Nightingale. Den medborgerliga skyldigheten innebär inte ens att det är bättre att vara en Moder Teresa än en ordinär scout. Den som vill bli en Moder Teresa får gärna bli det och bör rimligtvis hyllas för sina insatser för mänskligheten, men den medborgerliga skyldigheten sträcker sig bara till välgärningar i det mindre formatet.

Den medborgerliga skyldigheten sträcker sig bara så långt att ingen ska kunna avvisa den med argumentet att kravet är för stort.

Den medborgerliga skyldigheten att göra goda gärningar är något helt annat än Jesu maning att älska sin nästa som sig själv (och andra varianter av detta kategoriska imperativ). För det första är den gyllene regeln nästan obegripligt sträng, så sträng att de flesta inte kan ta den på allvar. För det andra kommer den från Gud (eller Allah eller Det Mänskliga Förnuftet eller andra upphöjda företeelser) och gäller därmed rimligtvis bara för dem som tror på Gud (eller motsvarande). Den medborgerliga skyldigheten att göra goda gärningar, å andra sidan, kan uppfyllas av alla och kommer från den mänskliga gemenskap den enskilde har omkring sig.

Varför vill samfundet att var och en av dess medlemmar ska göra goda gärningar? Jo, av två skäl.

För det första är det en sorts försäkring. Ingen av oss vet när vi kan komma att behöva en medmänniskas hjälp. Vi har nästan alltid andra människor omkring oss, ofta främmande människor, och om vi vet att var och en av dessa måste hjälpa oss om vi hamnar i knipa kan vi känna oss tryggare än om vi inte hade denna förvissning. Regeln är en

lättvariant av alla sjöfarares skyldighet att hjälpa ett fartyg i sjönöd.

För det andra är alternativet förskräckande, nämligen att den hjälp var och en av oss gärna vill ha när vi behöver det inte ska kunna hanteras subsidiärt, det vill säga av vår nästa, utan i stället måste skötas av en för ändamålet inrättad, troligen skattefinansierad, specialistkår. Vad kostar det inte, i onödan, om den pigge grannen till Asta, 89, inte vill köpa mjölk åt henne utan kommunen måste kommandera ut en hemtjänstperson att handla åt gumman?

Men i grunden handlar det inte om att spara skattepengar, utan om att med gemensamma krafter bygga ett varmare, behagligare och trevligare samhälle.

5. Du ska i ord och handling påminna andra om deras medborgerliga skyldigheter

Vad är det?

I våra förfäders bondbyar rådde stark social kontroll. Människorna kände varandras historia och läggning och utövade kollektiva påtryckningar på den som avvek från rådande sociala normer. Ovanför menigheten fanns prästen och länsman som kom med ytterligare, mer eller mindre hårdhänta, förmaningar när det ansågs behövas.

Det hela var ganska tryckande, för att inte säga kvävande, för alla andra än de mest konforma.

Urbaniseringen blev ett uppbrott från den traditionella ömsesidiga bevakningen. I städerna var människorna mer anonyma. Man drar sig för att lyfta pekfingret mot folk man inte känner. Att slippa sin nästas bevakande öga känns för många som en befrielse. I staden kan man värna om sin totala självständighet och rätt att slippa höra förmaningar från andra. Varje försynt påpekande från någon annan uppfattas lätt som en integritetskränkning.

Risken är att vi tappar ut barnet med badvattnet. Ett samhälleligt normsystem måste värnas och upprätthållas. Polisen är till för att kontrollera lagarnas efterlevnad; utan poliser faller lagarna snart i vanhävd. Det är samma sak med de medborgerliga skyldigheterna. De dunstar bort om medborgarna inte vaktar dem i ord och handling.

Du ska vara en vakthund. En vakthund griper in när det vaktade objektet hotas. På samma vis ska Du vaka över de medborgerliga skyldigheterna. När någon bryter mot dem är Du skyldig att vidta åtgärder. Att bara titta på räcker inte.

Farsor och Morsor på stan är ett bra exempel på vad medborgare kan åstadkomma om de tar sitt ansvar på allvar. Farsorna och morsorna är medborgare som avsätter några timmar av sin fritid för att sätta stopp för bråk och hjälpa ungdomar i trångmål, till exempel i form av redlös berusning.

Vakthunden intervenerar när någon annan inte uppfyller sina medborgerliga skyldigheter. Varje mobbningsförsök på varje skolgård är ett brott mot de medborgerliga skyldigheterna och därför är det varje medborgares skyldighet att efter förmåga gripa in. Varje ölburk och varje bananskal som någon slänger på gatan bör vara skäl till förmaning från varje åskådare. Varje rasistisk eller kvinnofientlig kommentar är en förolämpning mot alla medborgare och bör därför föranleda en väl proportionerad tillrättvisning.

Det finns naturligtvis en risk för att vakthunden överträder alla rimliga befogenheter och blir beskäftig eller, ännu värre, moraliserande.

Att moralisera är att försöka utöva makt genom att skuldbelägga. Det finns mycket moraliserande i Sverige, kanske framför allt inom politiken. När politiker säger att kvinnor är en svag grupp säger de, underförstått, dels att

alla kvinnor är svaga och dels att alla män på något vis är delaktiga i en diskrimineringskampanj mot kvinnorna. Männerna ska känna skuld vare sig de har något att skämmas för eller inte. När politiker förklarar att invandrarna är en svag grupp säger de att svagheten på något sätt beror på diskriminering och förtryck från svenskarnas sida. Herdarna lyckas på så vis behändigt indela medborgarna i får och vargar.

Sådan är inte innebörden av den medborgerliga skyldigheten att påminna andra om deras medborgerliga skyldigheter. Här har det urartat.

6. Du ska följa lagen och även i övrigt uppfylla Dina förpliktelser mot staten

Vad är det?

I ett demokratiskt samhälle är staten den legitima representanten för folkviljan. Samhället måste administreras. Den av valda politiker styrda staten är kollektivets verkställande direktör (eller "daglig leder", som det med ett mer målande uttryck heter på norska) med uppgift att sköta den löpande driften av de gemensamma angelägenheterna.

I princip talar gemenskapen till var och en av oss genom lagarna, genom deklaraionsblanketterna, genom parkeringsvakterna och genom Boverkets byggnormer. När gemenskapen talar till oss bör vi böja oss för dess vilja om vi vill vara en del av gemenskapen. (Därmed inte sagt att vi måste finna oss i alla statens rekommendationer, till exempel alla Folkhälsoinstitutets kampanjer etc.) Om vi inte böjer oss markerar vi därmed en ovilja att ingå i gemenskapen. Går det riktigt långt drar gemenskapen konsekvenserna av detta, uppfyller vår vilja och utesluter oss (vilket i det gamla Grekland skedde genom ostracism, förvisning,

och hos oss genom en annan form av uteslutning, nämligen inlåsning).

Är det då alltid fel att bryta mot lagen? Tre undantag faller genast i tankarna.

För det första om staten inte är demokratisk. Den stat som bygger sin makt enbart på våld och inte på de styrdas medgivande kan inte nödvändigtvis påräkna de styrdas lojalitet.

För det andra om staten visserligen är demokratisk, men tolererar att en stor del av medborgarna inte uppfyller sina medborgerliga skyldigheter. Om till exempel en sextio-procentig majoritet (av pashtuner, hutuer, långväxta, låginkomsttagare eller vad som helst) bestämmer sig för att de ska försörjas av de återstående fyrtio procenten bryter en sådan lag mot den medborgerliga skyldigheten att var och en, så långt det är möjligt, ska bära sin egen börda. Samma sak vore om majoriteten beslöt att reservera alla statliga jobb för sin egen krets. Då vore brottet visserligen inte mot de medborgerliga skyldigheterna, utan mot rättighetskatalogernas löften om likabehandling. Men beslutet vore likafullt illegitimt, om än fattat i demokratisk ordning.

För det tredje förekommer det tyvärr, även i demokratiska stater, att lagar stiftas som bryter så tvärt mot medborgarnas allmänna rättskänsla att de saknar legitimitet och inte efterlevs annat än under starkt och överhängande tvång. Till exempel har det i svensk skattelagstiftning tid efter annan förekommit Pomperipossa-regler, det vill säga bestämmelser som medför att skatten på en inkomst blir högre än inkomsten. Man ska vara finansminister för att tycka att sådant är rimligt.

Ett annat exempel är skydd av utvisningshotade flyktingar, där medborgarnas sympatier ofta ligger hos flyktingarna och deras beskyddare snarare än hos polisen och Migrationsverket.

7. Du ska vara pålitlig

Vad är det?

Tillit är fundamentet i varje fungerande gemenskap. Om vi inte litar på vår nästa blir snart sagt varje mänskligt projekt fåfängt eller ogörligt. Om vi inte tror att andra bilister håller sig till höger törs vi inte ge oss ut i trafiken. Om vi inte tror att livsmedelsproducenterna mår om hygienens törs vi inte äta maten.

Envar är skyldig att ständigt bevisa sig vara värd att lita på.

Denna medborgerliga skyldighet går längre än det kända juridiska kravet att avtal ska hållas, att "pacta sunt servanda". Det handlar inte bara om att det som överenskomits med eller utan handslag faktiskt ska uppfyllas. Även ensidiga åtaganden utan krav på någon särskild motprestation har samma dignitet. Och naturligtvis inte bara i affärlivet, utan också utanför den kommersiella sfären. Varje gång någon bryter ett löfte så bryter han också mot den medborgerliga skyldigheten att vara pålitlig.

Den medborgerliga skyldigheten att vara pålitlig är något annat än den individuella skyldigheten av motsvarande innebörd. Den som bryter sitt ord kanske skadar en relation med en medmänniska, vilket kan vara illa nog. Men här handlar det om gemenskapen. Varje gång Du sviker Ditt löfte till någon naggas den sviknes tillit till sina medmänniskor i kanten. Människornas tillit till varandra är en kollektiv nyttighet, troligen den viktigaste av dem alla. Den som är opålitlig förstör inte bara för den omedelbart svikne, utan också, genom denne, för alla andra.

Den som är pålitlig i en värld av opålitliga upptäcker snart att det är mer rationellt att också själv vara opålitlig. Så raseras tilliten i ett samhälle, och när tilliten inte längre finns är det slut med utveckling, välfärd och lycka.

8. Du ska ha överseende med Din egen och Din nästas ofullkomlighet.

Vad är det?

Människan är ofullkomlig. Hon må ha fri vilja, hon må vara självförverkligande, hon må vara stark, vacker, begåvad och avundsvärd på alla upptänkliga sätt. Men likafullt är hon ofullkomlig. Detta är en viktig utgångspunkt i alla de stora religionerna samt i denna skrift.

Om människan varit fullkomlig hade det inte behövt förekomma några tillkortakommanden. Eller rättare sagt: om människan varit fullkomlig hade alla fel och brister varit avsiktliga och därmed värda omvärldens fördömanden.

Men eftersom människor är ofullkomliga kommer oavsiktliga fel att göras. Skyldigheter kommer att formuleras som inte efterlevs. Mål kommer att sättas som inte nås. Löften kommer att utfärdas som inte infrias. Planer kommer att uppställas som inte fullföljs. Lagar kommer att stiftas som bryts. Kort sagt kommer brister att läggas i dagen. Varken vi själva eller vår nästa kommer alltid att leva upp till våra och deras egna önskningar och förväntningar. Människorna förtjänar inte alltid kritik för detta.

Var och en av oss kommer åtminstone någon gång att misslyckas. Våra ofullkomligheter måste kunna förlätas. Vi måste kunna mötas med tolerans och förståelse. Var och en måste kunna få nåd och möjlighet att gå vidare utan att tyngas av alla gamla ofullkomligheter. Den nollställningen av vårt värdemässiga skuldkonto behövs för att vi skall kunna frigöra vår energi och förmåga i samhället och i våra relationer med medmänniskorna.

Du ska bedöma människorna med tolerans och måtta. Om Du kräver för mycket, dömer benhårt och förlåter för lite skapar Du ingen bra livsmiljö. Samhället blir hårt och obehagligt, även för Dig själv.

DE MEDBORGERLIGA SKYLDIGHETERNA

Du invänder kanske att det i så fall inte bör formuleras några medborgerliga skyldigheter. Varför hitta på regler som inte behöver följas? Vår slutsats är den motsatta. Just på grund av människornas ofullkomlighet behövs regler och tydliga mål att sträva mot även om man inte alltid lyckas nå dem. Därför är de medborgerliga skyldigheterna så viktiga att hålla levande och tydliga.

SKÄRP DIG, SVENSSON

Några kommentarer

- Staten bör predika de medborgerliga skyldigheterna med minst samma kraft som den idag predikar, värnar och upprätthåller medborgarnas rättigheter som de formuleras exempelvis i regeringsformens andra kapitel.
- Vad kan de medborgerliga skyldigheterna ha för praktisk betydelse? Enorm! Staten kan ställa krav på medborgarna och medborgarna på varandra. Var och en är skyldig att ingripa om någon mobbas. En lärare kan med större pondus gripa in mot elever som inte anstränger sig i skolan. Utan medborgerliga skyldigheter förgriper de sig bara mot sig själva, med medborgerliga skyldigheter skadar de alla andra. Ju fler som tar till sig resonemanget, desto mer ändras andan i samhället. Människornas ansvar understryks.
- Vem kan ha något emot föreställningen om att medborgarna har skyldigheter? Två grupper. Dels de som ser ned på människorna och inte tror att de är förmögna att ta något ansvar, att de är får som måste värnas av omtänksamma och kärleksfulla herdar. Får har möjligtvis rättigheter, men definitivt inga medborgerliga skyldigheter. Men dels också de radikala indivi-

SKÄRP DIG, SVENSSON

dualisterna, som följer devisen ”sköt Dig själv och skit i andra” och som inte har lust att ålägga sig själva minsta lilla ansvar för sin nästa.

LEVANDE
EXEMPEL

SKÄRP DIG, SVENSSON

Levande exempel

Enligt metafåren kan människorna indelas i herdar, får och vargar. Vi har kommit fram till att det är bättre att dela in människorna i följande fyra grupper:

1. Människor som hjälper andra enligt Deklarationen om de medborgerliga skyldigheterna.
2. Människor som tillhör påstått svaga grupper utan att vara svaga.
3. Människor som är tillfälligt eller permanent svaga och behöver andras hjälp.
4. Människor som sköter sig själva och skiter i andra.

Självklart kan en individ tillhöra flera av dessa grupper, till exempel både grupp 1 och grupp 3.

Vi har träffat och intervjuat ett antal människor. Alla dessa kan indelas i en eller flera av grupperna ett till tre. (Någon representant för grupp fyra har vi inte hittat.)

Hur tycker Du att man ska klassificera de nedan intervjuade medborgarna?

En handikappad

Malin Wikström bor i Edsbyn, Hälsingland. Hon är 26 år och ordförande i De Unga Neurologiskt handikappade i Sverige (DUNS) sedan våren år 2000. 1995 fick hon sin diagnos: hon har attaxi. Det är en muskelsjukdom som orsakar svåra skakningar i kroppen och gör att musklerna förtvinar.

”Myter är till för att dödas” är namnet på affischkampanjen från DUNS. Affischerna visar rullstolsbundna människor som dyker med syrgastuber, går på lina och hoppar fallskärm. Vi frågade Malin varför DUNS valt just det budskapet.

- Vi anser att det är så. Myter är till för att dödas. Det är ingenting som är omöjligt, även om man har ett funktionshinder. Allt är möjligt.

Det finns fördomar om funktionshindrade. Malin möter dem överallt: inom kommuner och landsting, på försäkringskassor och även i massmedierna. Hon möter dem också bland ”vanliga människor”, men anser inte att fördomarna är lika starka där, eller åtminstone lättare att förändra.

När vi frågar om Malin skulle kalla sig själv en svag person svarar hon nej med eftertryck.

- Det är inte bara jag, det finns många starka som har funktionshinder. Vi får slåss, vi får kämpa väldigt mycket för att få igenom våra saker. Om jag bara kollar på mig själv så är jag i vissa fall mycket starkare än många av mina kompisar som inte är handikappade, vi klarar av att ta hårdare smällar.

Handikappades problem är ibland inte handikappet, utan omgivningens attityder. Malin säger att andra ofta betraktar henne som svag för att hon är funktionshindrad:

- Om man till exempel är ute någonstans och så kommer det fram någon människa och ställer dumma frågor ”och varför är du *här*, och vem är du *här med*, och *vem ser efter*

dig?” Jag är så stark att jag kan fråga den personen ”varför har *jag* inte rätt att vara här, och vem ser efter *dig?*” Då får de lov att tänka om.

Hon är van vid att politiker pekar ut funktionshindrade som en svag grupp.

– De drar ju alla över en kam. Visst, det finns ju funktionshindrade som är supersvaga, men sedan finns det ju de som har fått kämpa dit de är idag, och jag tycker att man borde ta reda på mer innan man placerar alla i samma fack. Men jag vet inte hur det ska gå till, säger Malin och suckar.

Vi frågar om det inte är lockande att göra sig svagare inför politiker än vad man egentligen är för att få igenom sina krav. Malin skrattar:

– Man kan bre på lite, om man säger så. Men man måste ju vara realistisk.

En hemlös

Maria Urdin står varje dag i T-baneuppgången i Gamla Stan och säljer Situation Stockholm, en tidning som säljs av hemlösa. Hon köper tidningen för 15 kronor säljer den för 30 kronor. Vissa dagar blir det nästan ingen förtjänst alls, andra dagar går det bättre.

– Jag har varit gift och har två vuxna barn, berättar Maria. Är skild sedan 26 år tillbaka. Jag kom in i ett nytt samboförhållande, och materiellt sett hade vi det väldigt bra. Två bilar, sommarstuga, trygghet, båda tjänade bra. Jag jobbade som dataregistrerare och sambon var reklamchef. Vi hade sparade pengar på banken.

– Så började han strula med min bästa kompis. Då rasade allt, jag kunde inte hantera det, fick ångestattacker. Jag var för stolt för att söka hjälp och hamnade i depression. Sedan

förlorade jag jobbet och räkningarna började läggas på hög. Jag är hemlös sedan 1986.

- De sociala myndigheterna tyckte att jag kunde bo hos min mamma. Men det var ohållbart eftersom mamma redan levde på existensminimum med en liten pension. Det gick helt enkelt inte. Och det var hela tiden detta Moment 22 - för att få bostad måste man ha ett jobb och det är inte så många som vill ge en jobb om man inte är mantalsskriven någonstans. Att kommunicera med svenska myndigheter var som att trampa i tuggummi.

- Många hemlösa känner sig så maktlösa i kontakterna med de sociala myndigheterna att de blir förhårdade uteliggare - de klipper kontakten totalt, orkar inte med att bli trampade på.

Det är inte bara myndigheterna Maria är irriterad på. Massmediernas sätt att möta hemlösa ifrågasätter hon också. Vissa reportage tycker hon är bra, "när de är skrivna utifrån rena fakta", men hon känner också att de hemlösa blir behandlade och utnyttjade som schabloner ibland.

När hon funderar på begreppet "svaga människor" blir hon osäker.

- Njae, svaga människor... jag vet inte jag. Dem jag har kommit i kontakt med som hemlös lyckas ju inte alltid, men de kämpar. Kanske det här med svaga människor är en myt, jag vet inte. Klart att några ger upp, men även de som känner sig som svaga människor kan bli vuxna eller starkare.

- Ibland är jag svag, till exempel när det dyker upp gamla spöken från det förflutna. Räkningar på 20 000, 35 000 och 44 000 kronor. Från början var de på kanske sex, sju eller åtta tusen men nu har tjugo års ränta tillkommit.

- Men i vissa fall känner jag mig stark, jag har ju balanserat på gränsen men jag har överlevt. Jag har inte

tagit några droger, det har inte varit något supande så på det viset är jag ju stark om man jämför med många andra.

- Tidigare var jag så hård mot mig själv, nu har jag lite lägre krav. Ibland går det, ibland misslyckas jag, men jag försöker att acceptera att jag kan misslyckas också. I december klarade jag av att lägga undan lite pengar, och lyckades få råd att köpa julklappar. Om det är styrka eller svaghet vet jag inte, men jag gör så gott jag kan.

- Jag vet att jag är bra på att uttrycka mig. Jag har ordets gåva. Många av mina kunder läser det jag skriver i tidningen. En gång fick jag en stor, fin dagbok av en tjej som brukar handla av mig. Hon tyckte att jag skulle börja skriva. Jag har inte skrivit ett ord i den än, men jag kommer nog att göra det. Jag kan nog tänka mig att skriva en bok.

Det börjar skymma, och Maria börjar snevla på klockan. Dottern fyller år i morgon och hon måste försöka sälja några extra tidningar så att hon kan köpa en födelsedagspresent.

En f d missbrukare och kåkfarare

KRIS - Kriminellas Revansch I Samhället - är en ideell förening bestående av kriminella och drogberoende människor som har hittat ett nytt sätt att leva. Absolut hederlighet och nykterhet är ett krav. På KRIS träffar vi en glad tjej på drygt 40 år. Hon har gamla läkta ärr på underarmarna och långt mellanblont hår med slingor. Hon ser rakt in i ögonen utan att slå ner blicken när hon berättar sin historia.

Nettan Ripinen växte upp med mycket kärlek. Hon ville alltid stå i centrum, vara klassens clown. Hon gick med i det häftiga gänget, började sniffa lim, så småningom prova både hasch och alkohol och sedan amfetamin på helgerna.

Efter skolan började hon jobba på kabarén Chat Noir i Stockholm. Arbete dagtid, nattklubb på nätterna i sällskap med vänner och kokain.

Vid 19 års ålder gifte hon sig och utsattes för psykisk terror. När hon orkade ta sig ur äktenskapet fick hon en fin lägenhet vid Skanstull. Men vännerna försvann.

- Ensamheten höll på att äta upp mig. Svagheten tog överhanden och jag sökte mig till det som kunde bota ensamheten, få mig att skratta fastän jag var ledsen - drogerna.

I Nettans trappuppgång bodde en man som hon fick kontakt med och började uppfatta som vän.

- Han frågade om jag tog tjack - jajamänsan, svarade jag - där hade jag min räddning. Han dukade upp pump och kanyl och jag blev skiträdd - jag hade ju aldrig tidigare injicerat. Efter ett år hade jag ingen lägenhet. I sjutton år missbrukade jag.

Nettan satt i fängelse fem, sex gånger för olovlig körning, narkotikainnehav, snatterier och bilstöld. 1999 satt Nettan på Färingsö. Hon hade fått tio månader för narkotikabrott. Då började vändningen.

- Någon gick förbi och sa "ska du inte ner till hallen, det kommer några från KRIS". KRIS visade sig vara min gamla kompis Sussi. Jag blev jävligt imponerad av henne.

På en permission till Stockholm tog Nettan kontakt med Sussi istället för festarkompisarna i Lugnet. Så småningom sökte hon jobb på KRIS och fick börja i receptionen.

- För mig var det en jättestor grej. Jag hade panikångest inför telefoner när jag missbrukade, och plötsligt satt jag och skulle ta emot 80-120 samtal per dag. Men jag fixade det.

Idag är Nettan anstaltsansvarig på KRIS. Hon sköter kontakten med anstalten på Färingsö och Kronobergshäktet. Hon ser till att KRIS åker dit och har också börjat odla "girl

power” genom att ta tjejerna på utflykter och träna dem socialt.

- Det är med en otrolig stolthet jag går in i samma anstalter som jag satt inne på för några år sedan. 90 procent av tjejerna har jag suttit inne med själv, och de är så positiva mot mig. Det är inte bara tjejerna, även personalen är jättebra. Jag skulle vara tio meter lång om det syntes utanpå hur mycket jag växer av allt beröm de ger mig.

Som tidigare missbrukare och kåkfarare, känner hon inte att hon tillhör en svag grupp i samhället?

- Aldrig i livet! utropar Nettan. Alla har en styrka i sig, oavsett var de kommer ifrån. Jag har visat att jag har en enorm styrka. Narkotika är ett gift, gift ersätter något och i mitt fall var det kontakten med människor. Jag har tagit mig ur helvetet. KRIS har visserligen hjälpt mig, stöttat mig, men jag - jag - har fixat det själv. Jag tycker att jag är stark, jag kan säga nej nu, det kunde jag inte tidigare.

Men de som befinner sig i den situation där hon själv befann sig, då hon inte kunde säga nej, anser hon inte att man kan kalla dem för en svag grupp?

- Nej, svarar hon bestämt. Folk tror att missbrukare bara lallar omkring och tar lite droger. Men för att klara av att missbruka måste man också vara stark, även om man använder sin styrka på fel sätt. Det är ett 24-timmar-omdygnet-jobb att hålla sig drogfri, men det är ett 36-timmar-om-dygnet-jobb att missbruka.

När vi ber henne peka ut någon svag grupp i samhället blir hon fundersam.

- Jahadu...vill du ha min personliga åsikt? Finns inga svaga grupper.

Nettan tycker att politikerna och massmedierna har förändrats i sin attityd de senaste åren men retar sig på att de fortfarande använder begreppen ”svaga” och ”utsatta” på det sätt de gör.

- De vågar väl inte göra det i lika stor utsträckning nu, sedan KRIS bildades, de har blivit medvetna om att vi inte är så svaga. Men jag tror att de använder begreppen för att det är gammalt och invariant. Jag tror att de tänker, "någonstans måste det väl finnas svaga grupper i samhället", och så handplockar man dem man tror är det. Jag menar, hur skulle det bli i samhället om det inte fanns några svaga grupper? Vad skulle då bli politikernas uppgift? säger Nettan utan att dölja ironin.

Två invandrantjejer

Sylvia Shahin är 31 år, född i Sverige och är bosatt i Tensta sedan 21 år tillbaka. Ninwe Maraha är 29 år, född i Syrien. Båda är båda medlemmar i Assyriska Riksförbundet. Ninwe är ordförande.

Vi frågar om de anser invandrare vara en svag grupp.

- Skulle invandrare vara en svag grupp? Ninwe låter halvt road, halvt förvånad. Det tror jag inte! Invandrarna är väl till för att förstärka landet med intellekt och arbetskraft – inte vara en svag grupp. Ganska många är entreprenörer, min pappa är egenföretagare och har startat tre-fyra verksamheter.

De är båda väl medvetna om att politiker och massmedia ofta använder begreppen "svaga" och "utsatta" när de talar om invandrare. Ninwe anser att de borde förbättra ordvalet genom att prata om de särskilda invandrare som har svårt att anpassa sig, "istället för att dra alla över en kam".

- Massmedia konstruerar föreställningar om invandrare, menar Sylvia. Till exempel "vet" ju alla att invandrantjejer är utsatta, de blir överfallna. Det är en bild som inte stämmer. Enskilda fall blir uppblåsta av medierna och så sprids föreställningen att invandrantjejer är särskilt utsatta. Jag känner personligen en assyrisk tjej som råkade

väldigt illa ut. Men det går ändå inte att generalisera. Jag träffar många fler assyriska tjejer som är ute och reser, gör karriär, läser borta ett år, utan att bli överfallna. Men eftersom de vanliga, skötsamma invandrarna aldrig får höras, får människor sina fördomar bekräftade av media.

Ninwe tycker inte att det är konstigt att politiker använder begreppen.

- Politiker väljs ju av folket, påverkas av samhället och hur folket ser på saker och ting. Om människor är trötta på invandrare, blir det lättare för politiker att vinna gehör genom att dra fram defekter och prata problem.

Att invandrare skulle vara svaga på grund av svårigheter på arbetsmarknaden förnekar de båda.

- Visst, det förekommer diskriminering, säger Sylvia. Men trots det är invandrarna inte svaga, utan tvingas tvärtom bli starka och uppfinningsrika. Min pappa startade eget för att sysselsätta min bror. Kan man inte få jobb får man starta eget. Man tar gärna stora risker för att kunna hjälpa sina barn att få arbeta. Visst, invandrare har svårt att få lån på bank, men då får man låna ifrån varandra. Så gjorde pappa.

Vi ber Ninwe och Sylvia att beskriva människosynen i Sverige. Ninwe funderar.

- Den är human, rättvis och mänsklig eftersom den bortser från religionen. Jag tycker att den ser människan som människa.

Sylvia är mer kritisk.

- I stora drag tycker jag att den är ganska human, om man jämför med en del av de länder där assyrier kommer ifrån. Men det är inte humant att se människor som en börda eller ett problem när de kommer hit till Sverige. När jag uppfattar att man ser på mig som något annat än individen Sylvia, som en i mängden andra generationens invandare, fråntar

det mig makten att bestämma vem jag är och tillskriver mig en identitet som jag inte har bett om. Om det kan kallas människosyn vet jag inte, men jag tycker inte om det.

En transsexuell

Madeleine Fröjd föddes som man. Nu är hon kvinna. Hon har kastanjefärgat hår och bär smakfulla och kvinnliga kläder, smycken och make-up. Hon talar lugnt och säkert.

Hennes resa för att hitta sin identitet gick via ett svårt drogmissbruk. Under drogpåverkan vågade hon leva ut. Genom Anonyma Narkomaner fick hon sedan bukt med sitt beroende och kom till insikt om vem hon egentligen var.

- Jag blev gift med drogerna, visste att det var fel men inte hur jag skulle bete mig för att bli kvitt beroendet. Jag har lovat tusen gånger att sluta. Besvikelsen och skammen över att misslyckas är hemsk.

Madeleine är van vid att folk tittar. Hon är van vid att möta nyfikenhet och förundran, får inte sällan positiva reaktioner och bemöts med respekt. Men hon är också van vid människors fördomar och deras snabbt dragna slutsatser. Hon är ju både transsexuell och före detta missbrukare. Men svag och utsatt?

- ”Svag” och ”utsatt” är begrepp som man ju har fått lära sig. Vi har lärt oss att utslagna människor är svaga. Men så behöver det inte vara. Man kan vara sårbar och utslagen men behöver inte vara svag, utan kan tvärtom vara väldigt stark. Svag är en person som inte förstår vad det handlar om, som inte kan förstå sig själv. Jag växte mig ur min svaghet. Det är ingen liten sak, att möta sig själv och våga fejsa en sak som jag var livrädd för skulle komma upp till ytan. Och det är inte lätt att bryta ett missbruk.

Madeleine tror att ordvalet bottnar i en vilja till ett slags översitteri.

- Jag tror att politikerna använder begreppen svaga och utsatta för att de behöver någon att se ner på. De känner sig själva aningen bättre, lite finare och mer lyckade. Det handlar om ett språkmissbruk som bottnar i en brist på oförstånd. Och så är det enklare att stoppa in folk i olika fack – du ska vara här och du ska vara där. Men vi är ju faktiskt lika mycket värda allihopa.

- Det svenska samhället kan vara väldigt intolerant. Det finns en slags svensk modell och följer man inte den hamnar man utanför.

Madeleine körde lastbil på sitt förra jobb. Hon berättar leende när hon gick in till chefen för att berätta för honom att hon skulle vara tjej resten av anställningsperioden.

- Han började mumla och muttra. Till slut fick jag säga till honom att skärpa sig, jag menar, jag kör ju inte lastbil med kjolen.

Madeleine har fyra barn från tidigare förhållanden. Sonen markerade sin kärlek, sa ”du gör som du vill, jag älskar dig i alla fall”, de två tjejerna i 7-8-årsåldern gör anspråk på att han ska vara deras pappa, även om det är i kjol. Många av vännerna har vänt Madeleine ryggen, ”de klarar inte av att hantera det”.

Madeleine har nu varit drogfri i sex år. Hon jobbar enligt den så kallade 12-stegsmetoden.

- 12-stegsmetoden är ett slags hjärntvätt. Men det är en bra hjärntvätt. Man får städa bort gammal skit, som bitterhet, avundsjuka och högmod. Nu har jag blivit sannare mot mig själv.

Det är inte första gången hon har påbörjat de tolv stegen. Hon hoppas att det ska bli den sista.

En missionär i storstaden

Stadsmissionen har cirka 700 anställda och volontärer som varje dag, året om, tillhandahåller olika sorters hjälp till människor. Kicki Freimuth är volontärsvarig på Stockholms Stadsmission.

- Stadsmissionens kristna människosyn utgår ju från att varje människa har ett unikt och okränkbart värde, säger hon. Det är liksom hela vår policy, att inte se ner på någon annan. Man har rätt att misslyckas, och det kan hända vem som helst.

De som kommer till Stadsmissionen kallas gäster. Vi frågar Kicki om gästerna utgör en svag grupp.

- Neej...en svag grupp? säger hon fundersamt. Nej, de är inte en svag grupp, det är olika tillfälligheter som har spelat in i deras liv. Jag kan nog tycka att det är tvärtom, det är ett överlevnadsfolk. Men det övriga samhället ser nog på dem som en svag grupp. Det är många hemlösa som man beundrar, man förstår inte hur de orkar med det där livet.

Mängder av 30-40-åringar står i kö för att bli volontärer på Stadsmissionen. Vi frågar Kicki hur det kan komma sig. Varför går inte alla dessa människor i stället till de politiska partierna för att göra en insats? Partierna söker ju med ljus och lykta efter just den åldersgruppen.

- Jag tror att de tycker att det är trögt i politiken. Man vill hellre göra något konkret. Politiken upplevs kanske för omständlig, det är för mycket beslutsfattande. Även om det är där man kanske borde delta. Men många resonerar att "här och nu ska något hända". Vi rings ner inför julen, då hör alla de av sig som vill dela ut soppa på julen, som känner ett akut behov av att göra någonting. Jag tror också att politiken kan vara för krävande för 30-40 åringarna. Till oss kommer mycket IT- och mediafolk. De har action hela tiden och ska man jobba politiskt kräver det för mycket tid. Det här handlar inte om ett så stort engage-

mang, hos oss kan man vara en gång i månaden och ändå känna att man har gjort något bra.

En låginkomsttagare på glesbygden

Susanne bor i ett litet samhälle i Hälsingland. Hon städar på sjukhuset i Bollnäs, tjänar 13 615 kronor i månaden och är ensamstående mamma till två barn.

När Susanne var yngre ville hon bli frisör. Men betygskravet var 5,0 i snitt och så bra betyg hade inte Susanne.

- Frisörtankarna har jag nog lagt på hyllan. Eller rättare sagt, det håller jag på med svart. Vad gör man inte om man bor på landet? säger Susanne och skrattar lite uppgivet.

- Varför jag jobbar svart? För att tjäna en krona extra, för att man har dåligt ställt. Och varför har man dåligt ställt? För att man inte kan få ett bra jobb. Och varför kan man inte få ett bra jobb? För att man inte har utbildning. Och varför kan man inte utbilda sig? För att man har dyslexi. Så jag städar och svär och tycker att det är skit, och drömmer om att få ett riktigt jobb.

Vi frågade henne om hon ansåg sig vara en svag person.

- Det beror på vad det gäller. Det kan jag inte svara på, rätt upp och ner. Men inte har jag något att säga till om, fast jag skulle vilja.

Susanne suckar och låter besviken.

- Jag skulle vilja ha något att säga till om kring det som gäller mig, utbildningar. Jag är dyslektiker och skulle behöva praktiska utbildningar. Om jag fick ändra på något skulle det vara att det finns andra alternativ, där man inte behöver läsa utan kan få kunskap ändå.

Hon känner sig frustrerad.

- Jag har svårt att nå mina mål själv. Ingen som lyssnar på en. Arbetsförmedlingen, det önskar man att det inte fanns. De hjälper en inte ett dugg. De motarbetar en och

hänvisar en till soc. Jag erbjöd mig att jobba gratis, bara för att få in en fot på arbetsmarknaden. Det fick jag inte, det kan jag i och för sig förstå för det är ju så många som står utan jobb och då hade jag kanske klivit någon annan på tårna, men ändå. De försöker inte ens. Nej, arbetsförmedlingen ger jag inte mycket för.

- Hela vardagen handlar ju om jobb, utbildning och pengar. Hur man ska bo. Känns ganska kört, och för mig som har dyslexi är det hemskt tungt att komma framåt. Jag har haft dator och hjälpmedel, och de som kom med den var på folkhögskolan och pratade med mina lärare om hur de skulle använda den och anpassa den till min undervisning. Men lärarna fattade ändå inte.

- Jag skulle läsa litteraturhistoria och frågade om det fanns några alternativ, jag berättade för dem att jag inte kunde läsa den här tjocka boken. Min lärare sa att "det ska inte vara så lätt". Jag frågade "ska jag lära mig litteraturhistoria?". Han sa att det var så. Då frågade jag "spelar det någon roll hur jag lär mig det?". Det kunde han inte svara på. Och jag fick ingen hjälp.

- Jag skulle säga att mycket beror på ens uppväxt. På hur föräldrarna mår, och det handlar mycket om pengar och om vardagslivet, och jobb. Pappa låg ute på jobb i veckorna, och det var fest varenda helg. På helgen skulle mamma och pappa "ta vara på helgen" och söp och härjade. De som har haft dålig uppväxt kan vara svaga.

- Att vara svag är att ha dåligt självförtroende. Om man inte har drivkrafter att ens försöka nå sina mål. Att vara stark, det är bara att vända på det, det är att ha drivkrafter, och en som når sina mål. Att vara stark är att stå för vad man tycker också. Och det gör ju jag, verkligen. Jag kan argumentera för det också. Jag kan vara en stark person också. Jag viker mig inte i första taget, om jag har fått för

mig något. Och när jag lyckas med någonting och när jag har kämpat på, då blir jag glad.

En fattig kvinna

Merit Wager har gjort sig känd genom sitt stora engagemang för andra människor. Hon har varit flyktingombud och hjälpt åtskilliga människor att få uppehållstillstånd, hon har debatterat med statsråden Pierre Schori och Maj-Inger Klingvall och skrivit oräkneliga artiklar i många tidningar, skrivit många brev, ringt många samtal och skickat många e-postmeddelanden till olika personer för att berätta för dem om saker hon tycker borde förändras.

Och hon har varit framgångsrik, vilket också har bekräftats och uppmärksammats i massmedierna. "En ensam kvinna kan få ett helt parti att byta politik", "Ängeln", "Merit förändrar världen", "Segast bland gräsrötter", "Individens seger", "Det omöjliga blev möjligt", "Civil- och samhällskurage" är rubriker, epitet och omdömen om Merit från personer och media. Hon blev utpekad som en av Sveriges verkliga hjältar i Expressen under 2001.

Hon blir uppsökt av många människor som efterfrågar hennes hjälp, men hon vill inte se sig som en allmän hjälpinstans.

- Jag säger nej i en massa fall. Jag säger åt dem som jag bedömer har kapacitet att klara det själva, att de kan själva. Jag är ingen allmän hjälpinstans eller hjälpgumma. Till dem som har det inom sig ger jag råd och säger "sätt igång, du kommer att må mycket bättre om du agerar själv". Och jag kan med hundraprocentig säkerhet garantera att var-enda en har sagt efteråt att det kändes bra att sätta igång själv. Det kan handla om att kontakta en myndighet eller skriva en insändare.

- Långa perioder gör jag ingenting, det är inte så att jag letar efter saker att debattera om. Jag skulle önska att det fanns mindre att bry sig om. Men så fort man sticker ut näsan genom dörren finns det en massa att göra. Det kan vara flyktingars situation, villkoren för småföretagare, gamlingar. Just nu håller jag på att försöka undervisa barn som inte har svenskt ursprung. Det är många människor som behöver att någon bryr sig om dem.

Hon uppvaktar flitigt politiker med skrivelser och söker deras uppmärksamhet för att påvisa vad som är fel.

- Att bara tycka att politiker eller andra ska fixa saker räcker inte. "Samhället måste göra något" hör man ibland och det är konstigt eftersom jag tycker att samhället är lika med alla vi som lever i det. Jag har ju också ett ansvar lika väl som en politiker har det. Man kan ju inte fränsäga sig ansvaret som medborgare.

- Om det nu är politiker som har makt eller möjlighet att förändra något så får man väl kontakta dem. De kan ju inte veta allt. Man kan ta direktkontakt med chefer i offentliga verksamheter, det är inte förbjudet, tvärtom, så tror jag att politiker och chefer skulle vara glada åt att få besked från folk direkt, istället för att plötsligt få läsa klagomålen i tidningen över att de inte har betett sig på rätt sätt.

Merit tycker att det passiva beteendet visar sig i vardags-situationer också.

- När någon väsnas eller bråkar i huset så ringer man hellre polisen eller någon störningsjour istället för att ringa på dörren och fråga vad de gör och be dem lugna sig lite. Det här beteendet det förstår jag bara inte. Jag *förstår* inte. Varför ska man hämta en polis för dyra pengar istället för att knacka på själv? Det är verkligen underligt.

- Förklaringen till att folk inte tar egna initiativ ligger nog i den svenska mentaliteten, jantelagen och övertron på konsensus. Det har att göra med den kollektivistiska upp-

fostran, att alla ska gå på likadana dagis, alla ska gå i samma form av skola, det viktigaste är att kunna jobba i grupp... Då blir det som det är nu. Det ligger inte i den svenska kulturen och mentaliteten att ta ett eget personligt ansvar. I andra länder har man möjlighet att ställa offentliga myndighetschefer till personligt ansvar för verksamheten – det går nästan inte i Sverige. Det är aldrig någon som är ansvarig för någonting.

- Det är något i själva det svenska, ja herregud, nu blir jag väl anklagad för hets mot folkgrupp... Men det är en syn som går ut på att man inte ska tro att man är något och att ingen ska vara något mer än någon annan, man ska inte vara annorlunda. Folk försvarar sig ofta med att hänvisa till att "jag kan väl inte göra något", "det är ju bara lilla jag", och "jag vet väl inte".

- För hundra år sedan fanns det en annan mentalitet när de som då blev socialdemokrater började tro på att det gick att göra saker, där hade jag säkert varit med om jag hade levt på den tiden.

Vad får hon ut av att hålla på? Pengar? Merit skrattar högt.

- Då vore jag stenrik nu, och inte fattig. Det kostar mig ganska mycket att hålla på. Min huvudsakliga syssla är att översätta, och det gör att jag åtminstone lite grann kan styra över min tid. Jag kan jobba på natten och på dagtid kan jag hålla på med mina engagemang när andra är på sina arbetsplatser.

- Jag får erfarenheter, avslutar Merit, jag får nya vänner och tillfredsställelsen över att jag lyckas åstadkomma förändring. Men jag funderar inte så mycket över vad jag får ut. Jag gör bara det jag känner att jag måste göra.

En student med engagemang i förorten

Hur kan arbetarbarn fås att läsa på Södertörns högskola? Det var rubriken för en webbkampanj som drogs igång, med syfte att samla goda idéer för samhällsförändring och samhällsförbättring. Trots att svenskt utbildningsväsende haft som uttalad ambition att vara språngbräda för egenmakt, social rörlighet och fria livsval har det ändå inte blivit så.

Anna Johansson bor i Uppsala. Hon läser religionsvetenskap och statsvetenskap och ägnar fritiden bland annat åt politiskt engagemang. Men ibland tröttnar hon på att förändringsprocessen i politiken är så trög.

- Jag vill se konkret förändring. Det duger inte att be andra fixa grejor, man får göra det själv.

Anna hade läst larmrapporterna om social snedrekrytering till högskolan. Därför startade hon projektet Blå Linjen, döpt efter den T-banelinje som går ut till Tensta. Projektet syftar till att erbjuda människor, som är på väg att ge sig ut i livet efter gymnasiet, relevant hjälp. Där det offentliga inte lyckas, träder ofta ideella krafter in. Blå Linjen är en privat protest mot ett offentligt system som inte fungerar.

- Jag tror inte att det behövs politiska lösningar för allting, säger Anna. Ideella krafter kan ibland ordna saker bättre än vad politiken kan. Men det gäller ju att politikerna uppmuntrar civila initiativ och inte ser dem som hot.

Anna genomförde så kallade fokusgrupper på gymnasiet i Tensta, för att samtala kring glappet mellan gymnasiet och eftergymnasiala studier.

- Varför pluggar inte en del vidare? Några kan inte fylla i blanketten. Andra förstår inte ansökningshandlingarna. Oro inför studiefinansieringen är ett annat hinder. Rädsla att lämna bostadsorten med T-bana in till stan ytterligare ett. Osäkerhet inför studiemiljön och en social kultur man

inte förstår eller behärskar kan också vara problem. Föräldrarna kanske inte har någon akademisk erfarenhet.

Konkret erbjuder Blå Linjen tredjeårsgymnasister en studieguide. En studieguide är en person som befinner sig i den situation dit "adepten" vill komma - mitt i studierna. Den som vill bli adept får berätta om vad hon eller han vill läsa. Sedan letar projektledningen rätt på en person som studerar just det, och sätter en sexmånaders ram kring relationen. Under sex månader ska de ha regelbunden kontakt, och guiden ska vara samtalspartner och stöd.

Guiderna kontrakteras, och utbildas i konsten att vara samtalspartner, i kunskap om arbetsmarknadsläget i Storstockholm och om problembilderna i förortsmiljön.

Projektet sponsras av Institutet för Företagsledning, Centrum för välfärd efter välfärdsstaten och IT-universitetet i Kista. Lika viktigt som det kontanta stödet är kontakterna och kunskapen hos sponsorerna.

- Nu har vi ägnat en del tid åt att söka nya sponsorer, och det är många som har visat intresse, vilket är jätteroligt. Framförallt vill vi kunna trycka upp en liten folder som vi kan marknadsföra oss med på gymnasieskolorna. I februari räknar vi med att sätta igång en ny grupp, berättar Anna när vi frågar om fortsättningen och livskraften i projektet.

En riksdagsman

Roy Hansson kommer från Gotland. När han går i pension har han två projekt han tänker förverkliga.

Han bor i norra delen av Visby, och han har noterat att det bor många äldre ensamma damer där, var och en i sitt lilla hus med ett litet staket eller plank runt gården. Många av dem är i dåligt skick. Roys plan är att erbjuda sig att rusta upp planken och staketen. Han förklarar:

- De som har lön eller bra pension kanske kan leja någon, men många sitter ju och har nästan ingen inkomst alls eller kämpar med hög fastighetskatt. Att fixa staketet har man helt enkelt inte råd med. Roy tänker inte ta betalt för arbetet, utan bara för färg och spik.

Roy Hanssons andra projekt är att undervisa de intagna vid fängelset i Visby. Det är inte så många platser, bara fyra intagna, och Roy tänker erbjuda sig att gå dit några timmar varje dag för att undervisa i svenska, matte, engelska och samhällskunskap.

- Tidigare anställdes lärare från Komvux men så fick Kriminalvårdsstyrelsen dåligt med pengar. Nu sitter fångarna och stirrar i väggen. Jag tänkte att jag kan undervisa dem som vill.

Eftersom Roy har en bra pension behöver han inte tänka på att tjäna pengar. Han motiverar sina projekt också utifrån att det skulle vara stimulerande för honom själv vid sidan av, att han tror att det vore en bra insats.

En fattigpensionär i Norrland

Anna Häggkvist, 81, bor med sin man Alfred i Rörström i nordvästra Ångermanland. Där har hon bott "i alla världens tider", som hon säger.

- Vad jag har hunnit med i livet? Ja, jag jobbar ju än i dag, sköter min man och hans medicin och mat åt oss två. Tidigare har jag varit piga, varit kokerska på barnkolonin i Hoting och skogsskolan. Så har jag varit servitris.

Anna vårdar sin sjuke make i hemmet.

- Ja, det har jag ju gjort den senaste tiden. Vi får hjälp i hemmet tre gånger per dag med Alfred, en kvart-halvtimme. Men det är ju inte "arbetsvänligt" för personalen säger de från Brismarksgården, det är ingen toa i det rummet där han ligger, rummet är för litet... Facket ligger

väl bakom, skulle jag tro, de får inte göra någonting nu för tiden, de får inte lyfta, de får inte göra det eller det. Det är främmande för mig, än i dag, man är ju tvungen och lyfta och ta i och greja. Jag tror att de skulle behöva vara hemma lite mera för att förstå det. De är väl också tvungen att lyfta ibland?

Anna har mycket jobb.

- Det är ju så här på landet, vi har ju vedbärning för man ska ju elda. Snö ska man ju ta från broarna om än man har plogar som tar det andra.

- Jag vill inte ha hjälp med saker jag klarar själv, säger Anna. Varför ska man ha hjälp när det inte behövs? Det borde alla tänka på så blev det mindre utgifter. Så länge vi kan ska vi ju hjälpas åt.

Vi frågar Anna om hon anser att äldre människor är en svag grupp?

- Nej, det gör jag inte, säger Anna bestämt. Det är en stark grupp, som kan hjälpa upp samhället. En del kan ju inte bo hemma, men de orkar allt annat, de reser och de far och de spelar bingo. Jag har gymnastik gratis, för det får man ju när man gör olika saker.

Går det att prata om pensionärer som en homogen grupp?

- Nej, det är väl en olika grupp precis som i vardagslivet, en del har ju bättre pensioner och bättre på alla vis. Jag för min del tillhör väl i så fall en svag grupp, jag har en liten pension. En del har ju bra löner och bra yrken och en del ärver och vinner.

Är du själv en svag person?

- Nej, säger Anna med eftertryck, jag upplever mig som stark. Jag är frisk, jag har inte en tablett jag äter, ingen medicin alls och jag är 81 år.

- Styrka det är att man klarar upp det, det är min styrka. Att man har så att man kan handla mat och kläder, att man

kan leva. Så känner jag mig nöjd, efter min förmåga och efter vad jag är van. Pengar är inte lyckan alla gånger, det kan vara ett förtryck också. Har man så man klarar sig att man kan gå upp och handla det man behöver, då tycker jag att jag har bra styrka att klara upp det.

Du har haft chansen att se Sverige förändras under en lång tid. Vad har blivit bättre och sämre?

- Inte tycker jag att det har blivit bättre nu. Förr när man blev sjuk, då fick man komma in på sjukhus. Idag finns inga platser. När jag gick som hemsamarit, fick den som var dålig komma in men det går inte idag. De har inte byggt ut Brismarksgården i Hoting och Tåsjögården.

Finns det några skillnader mellan hur människor betar sig mot varandra förr och nu?

- Nu har ju var och en sina jobb. Förr var det ju mera samarbete när det var folk i gårdarna. Blir det något extra kan de ju komma springande och hjälpa till om jag ringer och de är hemma, men annars kan man inte räkna med någon hjälp, för de har ju nog med sitt.

- Förut kunde man ju gå över och ställa upp. Alla hade egen lagård så vi kunde hjälpa varandra och mjölka, kanske gå över och laga mat om någon blev sjuk. Men så är det ju inte nu. Och så är det ju så mycket andra aktiviteter folk har för sig, sångköror, engelskakurser, gymnastik...vete fanken vad de har allt att göra. Men det är ju riktigt, för det är ju så idag, säger Anna eftertänksamt.

Hon funderar.

- Jag tycker inte om att de unga springer på lärare, och på varandra, det är otäckt. Det är nog något fel någonstans. Det är för fritt, på något sätt. Vi skulle ju aldrig ha vågat. Och nu var vi väl vingklippta, men vi skulle väl aldrig ha svarat en äldre människa på det sätt de gör idag, och går på andra. Och man ska inte säga till ungarna. Det saknas gränser, det hade vi att gå efter. Då fanns det inte kurser

och utbildningar utan det fanns jobb. Och var man borta på ett jobb och inte skötte sig fick man gå, och vart skulle man gå? Så man skötte sig.

- En del gnäller ju som spikar hela tiden, och de klagar över att de bara är sjuka och dåliga, och det är klart, sjukdomar har människor hela tiden, det är prövningar. Men jag menar, Alfred är ju benlös, men han är ju klar i huvudet så vi pratar med varandra och sällskapar.

- Försöker man att göra efter sin bästa förmåga, då har man ju inte något att gräma sig på. Det går inte att skrika och grina och gråta, man får försöka det man kan - det går inte att göra mer. Då tror jag att man har bästa friden.

En hamnarbetare

Leif Jansson är en ganska kort man, med grå-vita nyanser i hår och skägg. Han har en rejäl mage, en cigarett i mungipan trots försök att sluta och så är det de där ögonen. Skarpa, plirande, gnistrande. De ser rakt igenom.

Hans levnadshistoria liknar Forrest Gumps – helt osannolikt har han hunnit med mer än vad de flesta ens orkar tänka på. Uppväxt vid en hamn i Enköping. Som ung gick han på sjön, blev sedan raggare, bråkstake, värsting. När tjejen blev med barn bytte han livsmönster och började arbeta. Han började på ett möbellager i Uppsala, arbetade sedan på Ulleråkers mentalsjukhus och därefter blev han försäljare av mattor. Fortsatte med skyltarbete på möbelaffär, blev efter utbildning estetisk rådgivare på ett varuhus i Västerås, kursetta på folkhögskolans konstnärliga utbildning, fortsatte på ett vårdkollektiv i Norrland, arbetade som flyttkarl, var ett tag på ett kulturpedagogiskt institut. Så träffade Leif till slut Britta, som var ”en morotsflummare från något kollektiv”.

Han återvände dit där allt började – i hamnen. Han blev hamnarbetare och startade Stockholms hamnarbetares kulturförening. Sedan åkte han till Bosnien.

- Det var på grund av att alla sa att det var så hopplöst där nere och att det inte gick att göra något åt det. Då åkte jag dit, med stöd av hamnarbetareförbundet. Just då hade jag tid och pengar – det bara stämde. Och så var jag nyfiken. Jag var fortfarande på jakt efter äventyr.

I Bosnien föddes tanken på att göra en insats.

- Jag kan inte föreställa mig saker teoretiskt. Andra kanske kan med hjälp av tv, e-post och böcker. Men jag fungerar inte så. Jag måste vara på plats och känna, se och lukta. När jag träffade folket i Bosnien kändes det för första gången politiskt rätt, det stämde med mig för en gångs skull. När jag såg det som de hade behov av, var det som att komma hem där jag var uppväxt. Det fanns en hederlighet och värme, och de stod ut trots eländet. Jag blev faktiskt rörd, mitt i *mitt* Europa hade jag hittat tillbaka till mitt barndoms 50-tal. Efter det kunde jag inte åka hem och lägga mig på sofflocket.

Ögonen lyser när han berättar. Han har alltid gjort sådant som andra tyckt varit omöjligt.

Leif startade *Ship to Bosnia*, en ideell förening som såg till att en båt gick genom hela Europa, från Göteborg till Aberdeen, Antwerpen, Barcelona och Molfeta i Italien. 108 containrar fullastade med förnödenheter nådde slutligen Split i Kroatien, varifrån konvojer gick till Bosnien.

Mängder av människor engagerade sig. SAS sponsrade med resor, någon betalade för en kontorslokal på Söder.

Är du en särskilt god människa?

- Om det är så, så beror det på att andra har givit mig sådant som jag har växt av, säger Leif och rynkar på pannan. Men, nej. Det är inte det det handlar om. Om någon jävel har det taskigt måste man visa solidaritet och

hjälpa till. Det är mycket möjligt att jag vill döva samvetet för allt dumt jag har gjort i livet men om man vet att man kan göra schyssta saker, är det väl bra om man kan träffa rätt.

- Jag bärs av en vilja att vara schysst, en vilja att vara en hel människa. Om man orkar vara ödmjuk kommer det fram godhet, men jag har fått kämpa som ett svin för att hitta rätt. Jag har varit tuff på fel sätt. Men jag har lärt mig att styrka är att våga visa sig svag. Man har ju gått på det där om stark och svag, men det handlar om hela samhället och de värderingar som finns där. För mig kan styrka vara att orka diska innan Britta kommer hem, orka ha kontinuitet i tillvaron, orka bry mig om mig själv. Det är väldigt enkla saker, men för mig är det viktigt att fullfölja idéer och att inte svika människor.

Han fyller snart 60 år och säger att han börjar förstå något av livet.

- Jag har funderat lite på varför man egentligen gör saker. Och jag tror att det är lite skarpt för ens barnbarn, de kan säga "titta på den där gubbjäveln, han var med och fixade med fred och sådär". Jag kommer inte att ha några pengar att ge dem, de kommer jag att göra av med själv, men de kanske kan säga att "titta kunde morfar eller farfar, då kanske vi kan också". Jag tror att det kan vara ett slags bra socialt arv att ge.

SKÄRP DIG, SVENSSON

Våra slutsatser

Det finns inga svaga grupper. Det finns troligen inte ens några svaga människor. I varje fall finns det inga människor som är heltigenom svaga och utan varje uns av styrka.

Kort sagt finns det styrka hos alla. Det är fundamentet i vår människosyn.

En av de viktigaste uppgifterna såväl för enskilda medborgare som för myndigheter är att försöka mobilisera den styrka som faktiskt finns hos var och en.

Det är något helt annat än att, som alltför ofta idag, stämpla människor som svaga och sedan kasta åt dem en allmosa för att de ska hårda ut i sitt elände.

SKÄRP DIG, SVENSSON

Författarna

Patrik Engellau, ordförande i Stiftelsen Den Nya Valfärden.

Dick Erixon, företagare och skribent, avhoppad landstingspolitiker (c).

Tove Lifvendahl, fil. kand. i historia, företagare, ordförande i Moderata Ungdomsförbundet.

Lorentz Lyttkens, fil. dr. i sociologi, samhällsvetare och författare.

Peter Olsson, 24-årig gotlänning, redaktör på tidskriften Moderna Tider.

Anders Röttorp, socialantropolog, humanist och vinskribent för Dagens Industri, med ett förflutet inom SAF.